

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА**

**ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ КАФЕДРА КРАЇНОЗНАВСТВА ТА
ТУРИЗМУ**

ВПЛИВ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ НА ТУРИЗМ В УКРАЇНІ

з галузі знань: 24 Сфера обслуговування

за спеціальністю: 242 Туризм

за освітньо-науковою програмою: Туризм

на здобуття освітнього ступеню: Магістра

Магістерська робота

студентки денного відділення

Ничипорук Вікторії Андріївни

Науковий керівник:

кандидат географічних наук ,доцент

Брайчевський Юліан Сергійович

КИЇВ – 2024

ЗМІС

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ НА МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ.....	6
1.1 Еволюція та зміст міжнародного туризму як економічного явища.....	6
1.2 Класифікація міжнародного туризму в контексті глобальної економіки.....	13
1.3 Методика дослідження впливу політичної ситуації на туристичну діяльність в період повномасштабної війни.....	2
Висновки до розділу 1.....	25
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ НА СУЧАСНИЙ СТАН ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ.....	27
2.1 Фактори та умови, що сприяють розвитку туризму в Україні.....	27
2.2 Аналіз сучасної ситуації та тенденції розвитку туризму в Україні....	30
2.3 Особливості туризму в Україні в період воєнного конфлікту.....	34
Висновки до розділу 2.....	38
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ЧАС.....	41
3.1 Вплив воєнного конфлікту в Україні на стан охорони навколишнього середовища.....	41
3.2 Особливості розвитку туризму в Україні у післявоєнний час.....	46
3.3 Застосування нових тенденцій для розвитку туризму в Україні у післявоєнний час.....	49
Висновки до розділу 3.....	52
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56
ДОДАТКИ.....	62

ВСТУП

Актуальність теми. Сфера туризму є живим сектором економіки, що розвивається, що має значний вплив на економічний і соціальний потенціал країни. Вигідне географічне положення України, сприятливі кліматичні умови, поряд із багатим і різноманітним культурно-історичним надбанням сприяють швидкому розвитку туризму.

Зараз зацікавлені сторони на світовій туристичній арені стикаються з низкою величезних викликів, серед яких головне місце посідають наслідки криз, таких як пандемія COVID-19 і війна в Україні. Туризм залишається дуже чутливим до економічних і політичних коливань, причому сектор гостинності несе основний тягар не лише глобальних пандемій, але й військових конфліктів, терористичних загроз, кліматичних коливань, нестабільності валют, фінансових криз і змін у внутрішньому економічному ландшафті тощо.

Повномасштабна війна у 2022 році завдала серйозного удару по туристичній галузі України. Важливо зазначити, що до війни український сектор гостинності стикався з нестабільністю в політичній, економічній та соціальній сферах, що ускладнювалося поганим регулюванням туристичної галузі. Війна загострила існуючі виклики, з якими зіткнувся український туристичний ринок. Крім того, враховуючи повномасштабне вторгнення на територію України, яке почалося 24 лютого 2022 року і яке триває досі, прогноз щодо його тривалого впливу на траєкторію та операційну динаміку галузі залишається невизначеним.

Вивчення наукової літератури підкреслює критичні напрямки дослідження в сфері туризму, що охоплює правові, економічні, соціальні, історичні та міжнародні аспекти. Видатні вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як І.В. Безуглий, Г. Кріппендорф, О.О. Зеленська, В. Кемонс, Ф. Котлер, Р. Ланкар, В. Міддлтон, І.І. Набок, Н. Олег, М.Б. Онисько, Л.М. Побоченко, К. Рігер, М.П. Мальська, В.І. Мацола, О.М. Савченко, Г.Ф. Шаповал заглибились у виміри розвитку туризму, збагативши дискурс своїм науковим внеском.

Метою роботи є дослідження впливу політичної ситуації на особливості і тенденції розвитку туризму в Україні в умовах повномасштабної війни.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- 1) простежити еволюцію та зміст міжнародного туризму як економічного явища;
- 2) дати класифікацію міжнародного туризму в контексті глобальної економіки;
- 3) виділити фактори, які впливають на прогрес міжнародного туризму в глобальному масштабі;
- 4) розглянути методiku дослідження впливу політичної ситуації на туристичну діяльність в період повномасштабної війни;
- 5) визначити фактори та умови, що сприяють розвитку туризму в Україні;
- 6) проаналізувати сучасну ситуацію та тенденції розвитку туризму в Україні;
- 7) дослідити особливості туризму в Україні в період воєнного конфлікту;
- 8) виявити вплив воєнного конфлікту в Україні на стан охорони навколишнього середовища;
- 9) спрогнозувати особливості розвитку туризму в Україні у післявоєнний час;
- 10) запропонувати застосування нових тенденцій для розвитку туризму в Україні у післявоєнний час.

Об'єкт дослідження є процеси розвитку та функціонування туризму в Україні в складній політичній ситуації.

Предмет дослідження є практичні і теоретичні аспекти розвитку туризму в Україні в складній політичній ситуації.

Методологія дослідження. Досягнення вимагає методологічного підходу, заснованого на діалектичному дослідженні, що сприяє всебічному аналізу явищ і процесів у сфері туризму. Крім того, дані, пов'язані з пандемією COVID-19 і повномасштабною війною, дають змогу зробити висновки у роботі. Дедуктивні міркування допомагають окреслити фінансову основу туризму в умовах кризи,

тоді як систематичний аналіз з'ясовує тонкощі туристичного ринку як суб'єкта, що складається з різних одиниць.

До числа використаних методів у проведенні дослідження для написання даної роботи включаються: методи індукції та дедукції, використання лонгitudного підходу для розгляду впливу війни на сферу туризму, а також методи кількісного та якісного аналізу, порівняння та спостереження.

Теоретичні основи дослідження. У розробці дипломної роботи використовувалася нормативна та законодавча база, що регулює туристичний сектор, поряд зі статистичними даними, отриманими від таких організацій, як Міністерство економіки України, Державне агентство розвитку туризму та Державна служба статистики України, Конференцій ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD), Світовий банк (ВБ), Всесвітню туристичну організацію, Всесвітній економічний форум, ICAO (Uniting Aviation), Human Research і Statista, збагатили аналітичну основу, що лежить в основі цього дослідження.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ НА МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ

1.1 Еволюція та зміст міжнародного туризму як економічного явища

У сучасних умовах розвитку міжнародних економічних відносин туризм стає однією з найбільш цікавих сфер для дослідження через його стрімкий розвиток. Можна розглядати туризм як частину міжнародного бізнесу, оскільки його розвиток в основному сприяє росту економіки. Міжнародний туризм представляє собою економічне явище, яке відображає основні економічні процеси. В сучасному світі туризм існує в міжнародній торгівлі товарами і послугами, а також у різних економічних відносинах.

Міжнародний туризм розвивається з високими темпами по всьому світу. Цей стрімкий розвиток можна пояснити різними рівнями соціально-економічного розвитку різних країн і регіонів.

Туризм можна розглядати як провідний сектор бізнесу, який для багатьох країн став ключовим напрямком у міжнародній торгівлі, а також пріоритетним сектором для розвитку та зростання економіки. Туризм є динамічною сферою людської діяльності, яка сприяє економічному та культурному розвитку, захисту довкілля та історико-культурної спадщини, міжнародному взаєморозумінню та миру, а також дотриманню прав людини та основних свобод без дискримінації за расою, статтю, мовою чи релігією. Туризм є джерелом створення нових робочих місць, прибутку і розвитку інфраструктури, і він є невід'ємною складовою загального міжнародного ринку [8].

Проте, для кращого розуміння феномену такого швидкого та інтенсивного розвитку міжнародного туризму, потрібно дати визначення його значення. Туризм - це тимчасовий виїзд особи з місця проживання для відпочинку, пізнавальних, професійних чи інших цілей без виконання оплачуваної роботи у місці, куди особа подорожує [1].

Інше трактування туризму може бути таким: туризм - це проведення часу поза домом в пошуках рекреаційних потреб, які обслуговуються комерційними компаніями. Такий вид туризму з'явився в Західній Європі у 17 столітті, але його перші прояви можна було побачити в античному світі.

Туризм - це не лише екскурсії. Порівняно з екскурсіями, які мають стандартні маршрути, туристи зіштовхуються з проблемами, такими як відпочинок без використання туристичного гіда [34]. Туризм має різноманітні інтерпретації, включаючи вузьке та широке розуміння. Вузьке тлумачення передбачає організовані маршрути для переміщення осіб за їх рахунок без робочого характеру, що забезпечується спеціалізованими суб'єктами, такими як туристичні агентства та фірми [27]. Останні, відповідно до законодавства України, зареєстровані та обслуговують туристів, які тимчасово залишили своє місце проживання.

Турист (або мандрівник) є особою, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни на період від 24 годин до одного року без оплачуваної діяльності та з обов'язковим виїздом за визначений термін [5]. Підґрунтям для подорожей та розвитку туризму стали такі фактори, як географічні, соціальні, політичні, економічні, мотиваційні, екологічні та науково-технічний прогрес [25].

Сучасний туризм відзначається швидким розвитком, поширенням на нові території та обміном культурою, що призводить до інновацій та покращення в туристичній сфері. Такий напрям розвитку вимагає наукового та теоретичного осмислення для формування туристичної теорії [24].

Теорія туризму розглядається як система наукових знань, що відображає відносини між явищами реальності в інформаційній моделі [5]. Цей підхід до туризму потребує систематизації та дослідження явищ для розуміння їхньої сутності та впливу на розвиток суспільства [24].

Перші спроби систематизації туристичних знань відбувалися в Європі в кінці 19 століття, коли з'явилися перші туристичні терміни та наукові праці, що досліджували цю галузь [24]. Європа була піонером у цьому напрямку, але

варто відзначити внесок Сполучених Штатів Америки, зокрема у створенні перших навчальних програм та наукових досліджень у галузі туризму [2].

Таким чином, дослідницькі установи та навчальні заклади відіграють важливу роль у розвитку та вивченні туристичної галузі, що стало визначальним фактором для формування туристичної теорії.

У контексті після Другої світової війни, з'явлення регулюючих інституцій у сфері туризму стало необхідністю, яку активно враховувало людство. У 1951 році виникла Асоціація наукових експертів з туризму (AIAEST), спрямована на удосконалення галузі подорожей по всьому світу. Основний акцент робиться на аналізі останніх тенденцій та інновацій у цій сфері, а також на розробці перспективних рішень для вирішення виникаючих проблем. AIAEST привертає як молодих, так і досвідчених фахівців з академічним та практичним досвідом, надаючи їм можливість обмінюватися знаннями та досвідом з колегами з усього світу.

Розвиток сфери туризму та її наукового вивчення став можливим завдяки зусиллям науковців, які приділяли увагу цій новій галузі. З'явилися наукові школи туризму, представники яких, такі як юрист Х. Бернекер, визначають туризм як "сукупність взаємовідносин та послуг, пов'язаних з тимчасовою та добровільною зміною місця проживання мандрівником з некомерційних або непрофесійних причин" [21]. Серед представників німецької школи туризму можна виділити Г. Валтерспіля, Б. Пфістера та Х. Саурмана.

Сучасна Україна володіє більш розвинутим уявленням про туризм та туристичні послуги. Науковці працюють в різних галузях, споріднених з туризмом, що сприяє їхньому успіху. До цих галузей відносяться географія, просторові аспекти, маркетинг, планування та інші.

О. Бейдик та П. Крачило внесли значний внесок у розвиток українського туризму. Однак вивчення туристичної галузі не обмежується лише українськими дослідниками, оскільки туризм взаємодіє з іншими галузями, зокрема з економікою, історією, соціальними аспектами та іншими. Тому дослідження у цій сфері включає праці таких вчених, як Л.Г. Агафонова, В.К. Євдокименко, М. І. Долішній, Н. Й. Коніщева, Д. М. Стеченко, Т.А. Дьорова,

С.І. Попович, П.І. Тронько, В.К. Федорченко, І.М. Мініч, В.С. Пазенко та Ю.Г. Яковенка.

Туристична галузь постійно розвивається, адже постійно з'являються нові тренди, на які ця сфера має відповідати. Для забезпечення успіху туристичної галузі важливо зберігати постійний потік нових досліджень, залучати та навчати молодих фахівців та розширювати наукову базу.

За висловленням О. Любіцевої, туризм являє собою суспільне явище і представляє собою один з постійних елементів світової економіки, а також розглядається як перспективний напрямок соціально-економічного прогресу [17]. В. Гуляєв визначає туризм як тимчасові виїзди громадян, іноземних громадян та осіб без громадянства з місця постійного проживання з метою професійно-ділової, спортивної, релігійної, оздоровчої, пізнавальної тощо, без заняття роботою, що оплачується в країні (місці) тимчасового перебування [18].

За статистичними методиками Всесвітньої туристичної організації, держави-члени розподілені на шість географічних регіонів: Азіатсько-Тихоокеанський, Північна і Південна Америка, Африка, Близький Схід, Південна Азія та Європа. Цей поділ відображає як економічні особливості світової економіки, так і історію розвитку туризму. Початково туризм виник у Європі, а пізніше - у Північній Америці. У цих регіонах існував інтенсивний туристичний обмін ще до початку першої світової війни, та була розвинена туристична індустрія. Після другої світової війни з'явився міжнародний ринок туризму, що набув великого економічного та політичного значення. Окрім географічних регіонів, СОТ також поділяє їх на менші субрегіони, що обумовлено нерівномірним розвитком туризму всередині кожного регіону. Наприклад, Європу можна поділити на Північну, Південну, Західну та Центральну. Найбільш розвиненими з точки зору туризму були Західна та Південна Європа, але останні дані свідчать про інтенсивний розвиток туризму також у Північній Європі [37].

Таблиця 1.1

Аспекти розвитку туризму у регіонах світу

Найбільш туристично привабливі країни за регіонами	Чинники зростання туристичної привабливості регіону
Країни Південноамериканського регіону (Бразилія та інші країни)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток екологічних турів по <u>Амазонії</u> 2. Екзотична природа 3. Сучасний дизайн та архітектура столиць країни
Країни Європейського регіону (Франція, Англія, Німеччина, Фінляндія, Швеція)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Висока концентрація історичних і культурних визначних пам'яток 2. Спрощений візовий режим 3. Високий рівень сервісу
Країни Середземноморського регіону (Ізраїль, Кіпр тощо)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вигідна система оподаткування 2. Сучасна банківська мережа 3. Добре налагоджена структура телекомунікацій 4. Ріст паломницького туризму 5. Наявність широкого спектра оздоровчих центрів 6. Тур по чотирьох морях 7. Розвинута інфраструктура туризму 8. Високий рівень обслуговування 9. Комфортний клімат 10. Велика тривалість туристичного сезону 11. Практика «<u>Tax Free</u>»
Країни Азіатського регіону (Об'єднані Арабські Емірати)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Високий рівень сервісу 2. Мінімальні податки. Практика «<u>Tax Free</u>» 3. Екзотична природа та культура 4. Політична стабільність

Складено на основі даних World Tourism.

Серед найбільш розвинених форм туризму в Україні можна виокремити наступні:

- Лікувально-оздоровчий туризм, коли туристи відвідують курорти з метою проведення оздоровчих процедур для лікування хронічних захворювань.
- Лижний туризм, який є найпопулярнішим серед спортивних видів, включає проходження різних маршрутів різної складності та потребує відповідної підготовки та обладнання.

- Рекреаційний туризм, спрямований на відпочинок та відновлення фізичного та психічного здоров'я через екскурсії та відвідування культурних та історичних об'єктів.

- Водний туризм, який може бути екстремальним і включає сплави на річках, катамаранах, рафтах з використанням спеціального обладнання.

- Етнічний туризм, що залучає людей похилого віку для відвідування місць, де вони чи їхні предки жили раніше.

- Паломницький туризм, популярний серед віруючих, включає поїздки до святих місць та монастирів, описаних у Біблії.

- Пригодницький туризм, що передбачає нестандартні подорожі з використанням різних квестів, транспорту та активностей, таких як риболовля, походи з палатками та інші.

Всесвітня туристична організація (ВТО) визначає туристів як людей, які перебувають поза своїм звичайним місцем проживання не більше одного року з різних причин, таких як відпочинок, бізнес чи рекреація. Це визначення свідчить про те, що ВТО розглядає туризм як вид діяльності, що має різні аспекти, такі як промисловість, сектор, послуга, явище, бізнес, мистецтво та наука.

Міжнародний туризм вважається одним із ключових секторів у світовій економіці. Деякі країни, такі як Франція, Іспанія, Кіпр, Італія та Чехія, отримують від 15% до 45% свого валового внутрішнього продукту від міжнародного туризму. Міжнародний туризм відіграє важливу роль у створенні різних видів послуг розваг, поповненні бюджету країни, вирівнюванні розвитку різних регіонів та створенні нових робочих місць. Він може стати ключовим чинником для досягнення різних цілей розвитку, таких як підвищення добробуту, економічний зростання, забезпечення зайнятості та задоволення соціальних потреб населення. Однак для ефективного використання потенціалу міжнародного туризму необхідні адекватна політика та управління в цій сфері.

У сучасному економічному сегменті, туризм відіграє ключову роль і постійно знаходиться у стадії розвитку. Відповідно до пакету рекомендацій,

розробленого та прийнятого Всесвітньою туристичною організацією, пропонуються заходи у таких напрямках:

- Паспортні формальності включають децентралізацію паспортних служб, скорочення термінів та спрощення процедур оформлення закордонних паспортів, запровадження розумного збору та інші заходи, спрямовані на підвищення ефективності та зручності оформлення документів.

- Валютні формальності передбачають дозвіл на ввезення валюти, інформування туристів про правила обміну валюти, забезпечення можливості зворотного обміну та інші механізми, спрямовані на забезпечення фінансової безпеки та комфорту туристів.

- Візові формальності орієнтовані на спрощення процедур в'їзду та виїзду, встановлення безвізового режиму та взаємне визнання віз з сусідніми державами.

- Медичні формальності передбачають надання медичної допомоги туристам та розширення співробітництва між туристичними адміністраціями та органами охорони здоров'я.

Крім того, митні формальності включають оподаткування та включення податків у вартість туристичних послуг. Міжнародний туризм відрізняється від внутрішнього тим, що передбачає перетин кордону країни проживання. Це вимагає виконання ряду формальностей, таких як отримання візи та паспорта. Зміни у законодавстві країни можуть впливати на туристичні потоки, а також на процеси в'їзду та виїзду.

Міжнародний туризм має великий вплив на платіжний баланс країни та сприяє поповненню її валютного бюджету. Це зумовлює активізацію платіжних систем та фіксується у пасиві платіжного балансу.

Отже, еволюційний процес розвитку туризму відзначається високою інтенсивністю та розмаїттям. Ця сфера діяльності є динамічною, оскільки вона повинна постійно відповідати на потреби туристів та вимоги сучасного світу. Міжнародний туризм залишається однією з найбільш прибуткових галузей у багатьох країнах світу. У контексті цього існує необхідність в активному розвитку та інвестуванні вітчизняної туристичної сфери, оскільки країна має

значний культурний, архітектурний та природний потенціал для того, щоб стати однією з найбільш привабливих відповідно до туристичних стандартів.

1.2 Класифікація міжнародного туризму в контексті глобальної економіки

Особливістю сьогоденного світового ринку є те, що вже за минулі тридцять років важливість туристичних послуг, їх становище у внутрішньому валовому продукті (ВВП) переважно розвинутих держав значно посилилися. Річке прогресування сфери туристичних послуг здійснилося завдяки утворенню великого туристичного комплексу: діють систематичні трансконтинентальні туристичні маршрути [2], організовані міжнародні готельні ланцюжки, що призвело до потреби вивчення ринку. Туристичні маршрути поширюються насправді по всьому світу. Туризм є однією з найважливіших областей світової економіки, що найбільш активно розвиваються. Він почав розвиватися завдяки економічним явищам минулого століття.

Згідно з даними Всесвітньої туристичної організації та ВТО, у 2011 році туризм займав четверте місце у всесвітньому експорті товарів і послуг (560 млрд. доларів, або 7,4%), при цьому здаючи позиції експорту хімічної, автомобільної продукції та палива. Згідно зі сценаріями розвитку Всесвітньої туристської організації, вже в найближчому десятилітті зростання туризму збережеться, і до 2030 року кількість міжнародних туристських прибутків зросте в 2,2 рази, порівняно з 2012 роком, водночас прибуток від туризму також зросте - у 4,2 рази. [21].

У більшості країн міжнародний туризм – це важливе джерело для формування валового внутрішнього продукту, утворення нових робочих місць, забезпечення зайнятості населення. Він є основою валютних надходжень до бюджету держави. На сьогодні Україна, що має величезні туристично-рекреаційні резерви, займає невелику роль на світовому ринку туристських послуг (приблизно 1% від світового турпоточку), проте слід

зазначити, що існуючий потенціал надає (при належному рівні підйому туристичної індустрії) зустрічати близько 40 млн. зарубіжних туристів на рік, порівняно з 9,2 млн. осіб на сьогоднішній день.

Інтегрування України у світове господарство відбувається завдяки динамічному розвитку виїзного туризму, зростанню в'їзного туристичного потоку в країну, трансформації туризму в активно процвітаючий вид вітчизняної торгівлі та важливий вид зовнішньоекономічних зв'язків для країни та її регіонів. Завдяки наростаючій ролі міжнародного туризму, що є своєрідною формою міжнародної торгівлі послугами, яка може стати результативним інструментом економічного, культурного та суспільного розвитку як в окремих країнах та їх регіонах, так і в Україні.

Міжнародна торгівля послугами (МТА) є своєрідною формою міжнародних господарських відносин, завдяки чому здійснюється обмін послугами між виробниками та споживачами в різних країнах [10]. Цей вид міжнародних економічних відносин став своєрідним через те, що його предметом є «послуга». Поняття «послуга» має множинну визначень. Класифікатор «Вільних всесвітніх операцій, по роботі з послугами», розроблений Світовим банком та ЮНКТАД, визначив поняття «послуга» як результат дії, які будуть обов'язково здійснені при взаємодії постачальника і споживача. При цьому слід мати на увазі, що послуги нематеріальні, їх не можна побачити, торкатися чи зберігати. Саме за ці властивості, притаманні послугам, вони й отримували свою назву як невидимий експорт та імпорт. Не можна не помітити, що все-таки є послуги, які є видимими, наприклад, послуги, що пропонуються у хімчистці, прояв фотографій, які відчутні, наприклад, послуги, пов'язані із заповненням документів бухгалтерської звітності. Споживання послуг близько пов'язане з виробництвом цих послуг, і в більшості випадків ці операції співпадають за термінами та за становищем. Таким чином, для здійснення цих обмінних процесів необхідно, щоб за кордоном знаходився виробник послуг або зарубіжних споживачів у країні, де надається послуга. Але в цьому випадку є безліч винятків, наприклад, автоматичне надання грошей виданою пластиковою картою в банкоматі. Узагальнюючи вищесказане, можна

дійти невтішного висновку, що у сенсі слова, послуги – це «різні форми діяльності, які мають матеріального власника у своєму видимому вигляді» [7, с. 96].

Таблиця 1.2

Форми туризму за різними цілями

Форма туризму	Цілі
Туристичний відпочинок	Зміни клімату, обстановки, нові краєвиди, відпочинок від стресу. Найголовніший пріоритет – спокійний та тихий відпочинок на гірському курорті або на віддалених островах чи пригодницькими видами туризму.
Культурний туризм	Бажання дізнатись про культуру, історію, побут людей іншої країни, звичаї та традиції, кухню, релігію, одяг, прикраси, музику тощо; можливість доторкнутись до життя людей іншої національності.
Релігійний туризм, паломницький туризм	Групові подорожі, відвідування найбільш важливих місць під час різних релігійних свят: щорічне паломництво хадж у Мекці, Саудівську Аравію, Єрусалиму, Мекку і Варанасі.
Сімейний туризм	Відвідування родичів та друзів; культурних пам'яток.
Оздоровчий туризм, медичний туризм	Покращення фізичного та ментального здоров'я.
Спортивний туризм	Участь у спортивних подіях (безпосередня та в якості відвідувачів);
Пригодницький туризм	Отримання вражень, які не можна знайти в звичайному житті; відвідування регіонів, до яких дуже складно дістатись та складних маршрутів.
Освітній туризм	Підвищення рівня знань, технічної компетентності; участь у програмах обміну школярами, студентами та науковцями.
Діловий туризм	Робочі цілі: ділові зустрічі, конференції, конгреси з продажу продукції, зустрічі з клієнтами; участь у заходах, передбачених діловим туризмом (MICE) – зустрічах, інтенсивах, конференціях та виставках).

Складено на основі даних World Tourism.

Багато років послуги вважалися «неторговельними товарами», тобто товарами, що споживаються в тій країні, де вони безпосередньо виробляються. Але в результаті розвитку всесвітніх торговельних відносин деякі послуги були включені до всесвітнього обігу і послуги стали називатися «торговельними», які Міжнародний валютний фонд (МВФ) пропонує включати до платіжних балансів країн.

Послуги діляться за способами надання їх споживачеві:

- послуги, що належать до вкладів (банківські, готельні, професійні);
- послуги, що належать до торгівлі (транспорт, страхування);
- послуги, що стосуються інвестицій та торгівлі (зв'язок, будівництво, особисті, рекреаційні послуги, комп'ютерні та інформаційні послуги).

Залежно від споживання факторів виробництва послуги поділяються на:

- факторні - плати, що формуються в результаті міжнародного руху факторів виробництва (наприклад, доходи на інвестиції);
- нефакторні - інші види послуг (транспорт, подорожі).

Світові угоди, що здійснюються з послугами, систематизуються залежно від того, як поведуться продавець та покупець послуг, від того, чи відбувається переміщення послуг через кордон. Транскордонне постачання — це положення переміщення через кордон лише послуги, без переміщення продавця та покупця. Яскравим прикладом такого способу переміщення може бути надання юридичних послуг з-за кордону за допомогою засобів зв'язку.

Перенесення споживача або споживання за кордоном є видом доставки, за допомогою якого споживач, який перебуває в одній країні, набуває та споживає послуги в іншій країні. Цей метод постачання послуг використовується, як правило, при вивезенні рекреаційних туристських, транспортних, медичних, навчальних та інших послуг. У цьому контексті є й ринкова присутність, наприклад, якщо організація, яка надає послугу, переміщується через кордон і, перебуваючи вже в іншій країні, відкриває дочірню фірму, за допомогою якої і здійснюватиметься надання послуги. Проте слід зазначити, що кордон споживач та послуга не перетинають.

Послуги, які надають фізичні особи, — це спосіб постачання, який полягає в участі людей, які приїжджають до країни прибуття її споживача. Важливими частинами міжнародного турбізнесу є: міжнародний туризм, туристський регіон, туристична галузь, інфраструктура туризму, туристські послуги.

Для завдань міжнародної статистики Конференція ООН з питань світового туризму представила визначення туристів як «попередні клієнти, які перебувають у тій чи іншій країні щонайменше 24 годин; причому мандрують вони з різними цілями: задоволення потреб у відпочинку, освіті, релігії, спорті; подорожують із діловими цілями (різного роду відрядження, участь у конференціях, інших заходах)» [5, с. 256].

Водночас існує поняття «тимчасовий відвідувач», під цим поняттям мають на увазі переміщення туриста в будь-яку іншу країну, крім країни його постійного місця проживання, у зв'язку зі своєю роботою, діловими цілями [5, с. 256]. Окрім туристів, до так званих «тимчасових відвідувачів» належать екскурсанти, тобто особи, які перебувають у країні перебування менше доби. Сьогодні у науковій літературі немає точного визначення туризму, проте є багато поглядів щодо тлумачення основ туризму та його складових. Манільська декларація з світового туризму (1980) визначає туризм як діяльність, яка важлива для добробуту народів, оскільки безпосередньо впливає на економічну, соціальну, освітню, культурну сфери життя суспільства і держави та відносин між ними [20] .

Глобальний кодекс етики туризму, прийнятий у 1999 р. на XXIII сесій генеральної асамблеї СОТ визначив туризм як провідний спосіб самостійної та суспільної самореалізації. Він представлений як цінний фактор самонавчання, освіти та розвитку, толерантності щодо інших культур, країн, звичаїв і релігій. У цьому кодексі зазначено, що будь-яке право на туризм є не що інше, як право на рекреацію та відпочинок [15].

Визначення, сформульоване Міжнародною асоціацією наукових експертів у сфері туризму, туризм — соціально-економічна категорія, що є сукупністю зв'язків, відносин та явищ при переміщенні людей на територіях країн,

відмінних від їхнього місця проживання та це не належить до їхньої трудової діяльності. Точніше визначення туризму сформульовано в Гаазькій декларації (1989). У цій декларації туризм визначається як специфічний вид діяльності, що грає важливу роль у житті людей, у їхньому добробуті, що трансформувався у провідну форму використання активного відпочинку людей [11].

Отже, необхідно розглядати туризм як:

- специфічний вид діяльності;
- форму використання активного відпочинку.

Туризм як специфічний вид діяльності націлений на те, щоб туристичні організації надавали різноманітні послуги та товари, збільшуючи туристичний попит і як наслідок, задовольняли потреби клієнтів у культурі, відпочинку, оздоровленні. Під туризмом розуміється вид витрачання вільного часу туристами, який включає подорожі, перебування туристів у місцях, що знаходяться за межами їх постійного місця проживання з різними цілями та завданнями, протягом проміжку часу, що не перевищує одного року .

Ознаки, характерні для даного визначення туризму:

- виїзд туристів за межі постійного місця проживання. Визначення «постійне місце проживання» містить у собі місце, де людина постійно проживає, та об'єкти, які представляють для туриста звичайним місцем проживання, причому частота відвідування туристом цих місць від цього не залежить;

- тривалість знаходження. Слід мати на увазі, що туризму властивий тимчасовий характер перебування до одного року;

- мета подорожі. Ця ознака є відмінна від усіх інших поїздок. Рекомендації, запропоновані ВТО, інтегрують туристичні цілі до шести блоків: відпочинок, розваги, вільне проведення часу; зустрічі зі своїми знайомими та родичами; офіційні та професійні цілі; відновлення сил, лікування; паломництво, релігійні цілі; інші туристичні цілі [3, с. 304].

Розподіл туризму на типи ґрунтується на національній приналежності туристів. Виділяють такі типи туризму:

- внутрішній, що включає подорожі туристів у межах країни їхнього постійного місця проживання;
- виїзний, який включає пересування осіб з постійного місця проживання в будь-яку іншу країну;
- в'їзний, це подорожі туристів за межі країни їхнього постійного місця проживання.

Залежно від того, якими є ці подорожі, виділяють такі види туризму: відновлювальний, лікувальний, професійний, діловий, релігійний, етичний, транзитний. Завдяки формам туризму розробляється тур для туриста та його обслуговування. Виділяють індивідуальну та колективну форми туризму.

Груповий туризм є поїздками туристів (з шести і більше осіб), що подорожують на єдиних умовах і за єдиним маршрутом. Отже, туризм розглядають як туристичний бізнес і як форма вільного проведення часу. Туріндустрія поєднує у собі підприємства, які забезпечують виробництво, обмін та споживання туристських послуг, створення матеріально-технічної бази туризму [9].

Туристський регіон – це не що інше, як географічна зона, що має у володіннях туристські ресурси, необхідні для зустрічі туристів і має необхідний набір послуг, щоб задовольнити потреби клієнтів. Туристським регіоном може бути як місто, так і цілий альянс країн. Насправді ця відмінність обумовлюється від того, якими є специфічні потреби туристів і з якою метою вони відвідують регіон. Щоб пояснити визначення «туристський регіон», необхідно деталізувати його на рівні: мега-рівень (світові економіки країн); макро-рівень (країни); мезо-рівень (національні туристські зони); мікро-рівень (включає міста, області, краї).

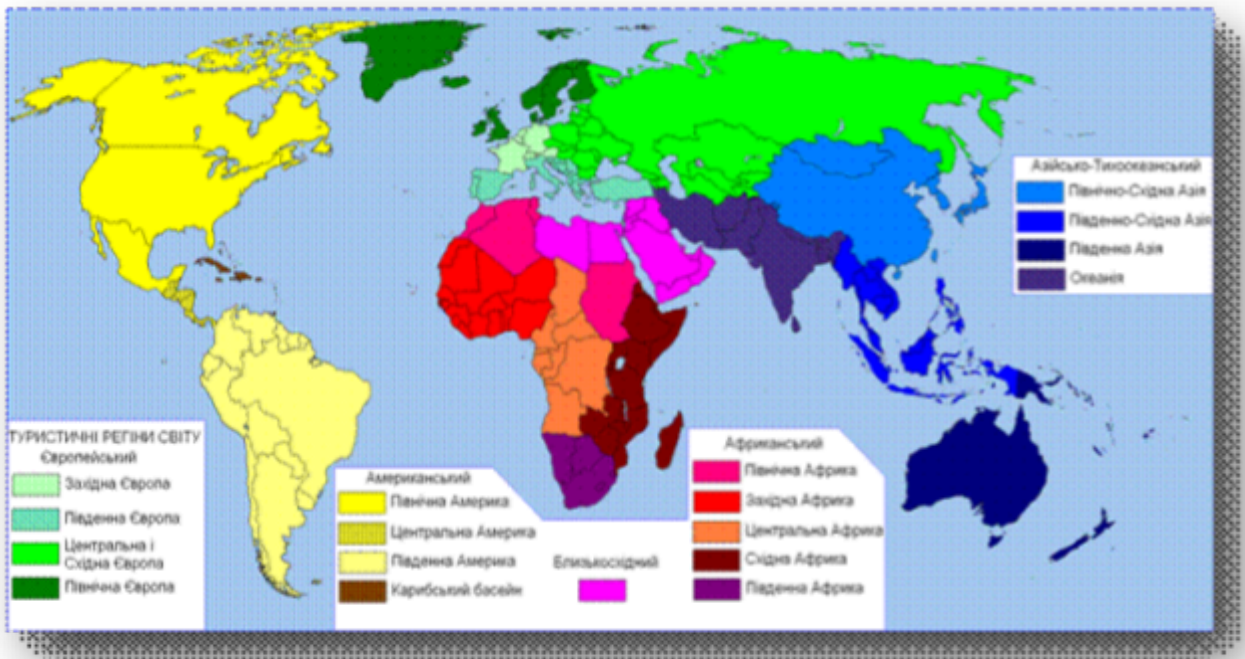

Рисунок 1.1. Туристичні регіони світу

Є шість туристичних регіонів, виділені Всесвітньою туристичною організацією:

- Європейський. До цього регіону включені країни Європи, держави Східного Середземномор'я;
- Американський. До нього входять країни Південної, Центральної та Північної Америки, зона Карибського басейну.
- Азіатсько-Тихоокеанський. Цей регіон інтегрує країни Австралію та Океанію, Східну та Південно-Східну Азію.
- Африканський. Включає всі країни Африки, за винятком Єгипту і Лівії.
- Південно-Азіатський. До нього входять країни Південної Азії.
- Близькосхідний. Представлений Єгиптом та Лівією, а також країнами Західної та Південно-Західної Азії.

«Туристський ринок» — це система відносин, в якій відбувається перетворення туристських послуг у гроші, і навпаки [16].

Туристський продукт - це організоване поєднання туристських робіт, послуг, завдяки яким стає можливим споживання туристських послуг [21].

Таблиця 1.3

Види впливів геополітичних чинників на розвиток туризму

Вплив геополітичного чинника на розвиток туристичного ринку	
<i>ПРЯМИЙ ВПЛИВ</i> (внутрішній)	<i>ОПОСЕРЕДКОВАНИЙ ВПЛИВ</i> (зовнішній)
Політичні перевороти, мітинги, революції	Наявні політичні або економічні проблеми у сусідніх країн
Сепаратизм	Міждержавні військові конфлікти
Географічне положення держави відповідно до світових акторів	Приналежність до потужних світових політичних блоків
Терористичний акт на території конкретної країни	Поширення епідемій небезпечних хвороб

Джерело: [15]

Туристська інфраструктура — це ланцюг споруд наземного та підземного характеру (каналізація, водопровід, газопровід, автостради, паркування, автостоянки, вокзали, аеропорти, курортні споруди, заклади розважального характеру), які є незамінною ланкою для життя туристів. Участь туристичної фірми в здійсненні туристичної поїздки називається організованим туризмом. Для даного виду туризму характерні чітко організовані та узгоджені деталі поїздки. Туристи точно знають маршрут своєї подорожі, в які терміни вони прибувають, та обсяг наданих їм послуг (проживання, харчування, екскурсії). Разом з організованим туризмом існує і неорганізований туризм, для якого характерна самодіяльність та самообслуговування. Даний вид туризму дозволяє туристам самим вибирати маршрут свого проходження, тривалість часу подорожі, проживання, харчування, екскурсії.

Туристська послуга — комплекс заходів у галузі туристичного обслуговування, при якому все спрямовується на те, щоб задовольнити потреби туриста або екскурсанта [20]. У туризмі таким характерним прикладом можуть бути послуги з харчування туристів, їх розміщення, послуги гіда, екскурсійне обслуговування. Щоб у туризмі здійснювалося все у встановленому законному

порядку, неодмінно дотримувалися організацією дії для реалізації туристських поїздок та існують так звані для цього «Туристські формальності» [3, с. 304].

Комерційний туризм прагне своєї головної мети — отримання прибутку, намагаючись водночас встановити найкращу рівність між вартістю туристського продукту і величиною витрат. Коли таке відбувається, послуги, які надають туристичні організації, здебільшого розраховані для осіб або сімей із середнім або високим рівнем доходу, тому весь вантаж, пов'язаний з оплатою, покладається на особистий чи сімейний бюджет. Разом з комерційним туризмом існує і соціальний туризм, необхідний для задоволення туристських потреб тієї категорії населення, яка є меншою мірою забезпеченою (молодь, школярі, пенсіонери), а також ветерани праці, війни), для яких надається підтримка державою, благодійними та недержавними фондами. Всі ці витрати фінансуються із засобів, що відводяться для різних соціальних потреб. Внутрішній туризм є видом діяльності, який пов'язаний з підготовкою поїздок для осіб у межах країни, які регулярно проживають у цій країні.

1.3 Методика дослідження впливу політичної ситуації на туристичну діяльність в період повномасштабної війни

Дослідження поточного стану розвитку туризму в Україні базується на застосуванні системного підходу з використанням порівняльних, статистичних, аналітичних та інших методів. Вивчення туристичної діяльності під час воєнної ситуації в країні вимагає суворої та комплексної методології дослідження [17]. Методи, застосовувані у таких дослідженнях, мають включати як кількісні, так і якісні підходи для забезпечення всебічного розуміння впливу війни на туризм.

Аналіз впливу війни на туризм включає як кількісні, так і якісні показники. Кількісні показники вимірюють зміни у відвідуваності туристів, обсязі витрат на туризм, кількості робочих місць в туристичній галузі та валовому внутрішньому продукті (ВВП) країни [13]. Кількісний аналіз дозволяє визначити вплив війни на туристичну діяльність через показники, такі як кількість відвідувачів, тривалість їхнього перебування та обсяг витрачених

коштів. Статистичний аналіз використовується для виявлення відмінностей в туристичній активності між довоєнним, воєнним та післявоєнним періодами.

Рисунок 1.2 Впливи соціально-економічного чинника на розвиток туризму і економіки у регіонах України, які постраждали від війни

Джерело: складено автором

Якісний аналіз забезпечує глибше розуміння впливу війни на туризм через інтерв'ю з туристами та опитування місцевих жителів та фахівців індустрії туризму. Він включає оцінку впливу війни на туристичну інфраструктуру, якість послуг, рівень безпеки для туристів та інші фактори. Методи аналізу даних доповнюються візуалізацією, такою як графіки та діаграми, для ілюстрації ключових висновків дослідження. Вони також допомагають виявити прогалини в даних і створити нові дослідницькі запитання для майбутніх досліджень.

Метод спостереження передбачає збір даних шляхом безпосереднього спостереження або інтерв'ю з особами, що відчували вплив війни на туризм.

Обидва методи сприяють розумінню впливу конфлікту на індустрію туризму та розробці стратегій пом'якшення негативних наслідків війни для туризму.

Методи індукції та дедукції також використовуються для дослідження впливу війни на туризм. Індукція включає збір даних та висновки з конкретних спостережень, тоді як дедукція починається з загального принципу і перевіряє його за допомогою конкретних спостережень [7]. Ці дані слугують основою для узагальнення загального впливу конфлікту на туристичну індустрію. Наприклад, аналізуючи дані про прибуття туристів і рівень заповнення готелів до та після введення воєнного стану в Україні, можна визначити, чи мав конфлікт значний вплив на галузь туризму в постраждалих регіонах [36].

Як метод індукції, так і метод дедукції є цінними інструментами для дослідження впливу війни на туризм і можуть сприяти отриманню більш повного розуміння складних факторів, що впливають на зміни в поведінці туристів під час конфлікту. Лонгitudний підхід є необхідним для розуміння впливу війни на туризм з плином часу, охоплюючи період до, під час та після війни. Це включає вивчення туристичної діяльності перед, під час і після конфлікту з метою визначення змін в моделях туризму та факторів, що сприяють цим змінам.

Оцінка економічного впливу враховує економічні наслідки війни для туризму та туристичної галузі, оцінюючи збитки, понесені галуззю, такі як втрата робочих місць та зниження доходів. Аналіз ефекту на імідж країни дає змогу оцінити вплив війни на репутацію країни та на її туристичний образ серед інших країн світу. Він використовує статистичний аналіз, інтерв'ю та опитування для розуміння економічного та психологічного впливу на туристів і місцевих жителів.

Дослідження може базуватися на підході до конкретного випадку або тематичних дослідженнях, щоб детально вивчити вплив конфлікту на туризм в певному контексті та визначити можливі шляхи відновлення галузі в постраждалих регіонах. Дослідницький підхід може розпочинатися з огляду літератури та попередніх досліджень, щоб визначити ключові питання, які необхідно дослідити.

Узагальнений науково-методологічний підхід до вивчення туризму під час війни ґрунтується на цілісному, міждисциплінарному та довгостроковому підході, що враховує етичні аспекти дослідження впливу війни на туризм. Такий підхід сприяє повному розумінню впливу війни на туризм та може послужити основою для розробки стратегій пом'якшення негативних наслідків конфлікту для галузі.

Отже, аналіз туристичної діяльності під час війни вимагає застосування комплексного підходу, що враховує різноманітні аспекти та етичні питання. Використання якісних і кількісних методів дослідження дозволяє отримати повне уявлення про вплив конфлікту на сферу туризму та сприяє розробці стратегій згладжування його негативних наслідків для цієї галузі.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дипломної роботи досліджено теоретичні засади впливу політичної ситуації на міжнародний туризм. Аналізуючи еволюцію та зміст міжнародного туризму як економічного явища, виявлено, що ця сфера стає все більш важливою для економік країн у зв'язку з постійним зростанням міжнародних подорожей та розвитком глобалізації.

Аналізуючи еволюцію міжнародного туризму, можна зробити висновок, що цей вид діяльності зазнав значних змін від часів античності до сучасності. Міжнародний туризм поступово перетворився з елітарного привілею на масовий феномен, що охоплює значну частину населення світу. Сучасний міжнародний туризм є потужним економічним явищем, яке впливає на глобальну економіку, створюючи робочі місця, сприяючи розвитку інфраструктури та генеруючи доходи для держав і бізнесу. Важливо відзначити, що міжнародний туризм також сприяє культурному обміну та взаєморозумінню між народами, що підкреслює його соціокультурне значення.

Класифікація міжнародного туризму дозволяє розрізнити різні його форми і напрями, що є важливим для розуміння його впливу на економіку та

суспільство. Виділяючи туристів за цілями подорожі (дозвілля, бізнес, лікування, навчання та інше), можна визначити специфічні економічні і соціальні ефекти, які генерують ці види туризму. Наприклад, діловий туризм сприяє розвитку міжнародного співробітництва та торгівлі, тоді як рекреаційний туризм значною мірою підтримує індустрію гостинності. В контексті глобальної економіки, міжнародний туризм є важливим чинником, що впливає на платіжні баланси держав, валютні курси та інвестиційні потоки.

Розроблена методика дослідження впливу політичної ситуації на туристичну діяльність в умовах повномасштабної війни включає як кількісні, так і якісні методи аналізу. Застосування статистичних методів дозволяє оцінити зміни в туристичних потоках, фінансові втрати та інші економічні показники. Якісні методи, такі як експертні опитування та аналіз контенту ЗМІ, допомагають зрозуміти настрої і поведінкові зміни серед туристів. Виявлено, що політична нестабільність та військові конфлікти призводять до значного зниження туристичних потоків, збільшення витрат на безпеку і зменшення інвестицій у туристичну інфраструктуру. Ці висновки підкреслюють важливість стабільної політичної ситуації для розвитку міжнародного туризму.

Класифікація міжнародного туризму в контексті глобальної економіки дозволила визначити різноманітні аспекти та типи туризму, включаючи масовий, ексклюзивний, культурний, екологічний та інші види. Це важливо для подальшого розуміння впливу політичної ситуації на кожен з цих типів туризму.

Методика дослідження впливу політичної ситуації на туристичну діяльність в період повномасштабної війни виявилася ключовою частиною розділу. Зокрема, було розглянуто різні методи дослідження, включаючи аналіз статистичних даних, опитування та інші підходи. Це дозволило встановити теоретичну базу для подальших практичних досліджень в області взаємозв'язку між політичною нестабільністю та міжнародним туризмом.

Загалом, перший розділ дипломної роботи виклав основні концепції та теоретичні засади, необхідні для подальшого розуміння впливу політичної ситуації на міжнародний туризм. Це дозволить провести детальний аналіз практичних аспектів цього явища у наступних розділах дипломної роботи.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ НА СУЧАСНИЙ СТАН ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

2.1 Фактори та умови, що сприяють розвитку туризму в Україні

Розвиток туризму в Україні виявляє усі передумови для інтенсивного розгортання як внутрішнього, так і міжнародного туризму. Завдяки вигідному геополітичному положенню, Україна володіє значним рекреаційним потенціалом, що включає в себе сприятливі кліматичні умови, різноманітний рельєф, добре розвинену транспортну мережу, а також унікальне поєднання природних і рекреаційних ресурсів, культурно-історичну спадщину, санаторно-курортну та відпочинкову інфраструктуру - всі ці чинники визначають потенціал розвитку туризму в Україні.

Туризм безсумнівно вважається одним з найшвидше зростаючих секторів української економіки. Кожного року все більше іноземців відвідують Україну, та зростає число українців, які подорожують за кордон. Хоча ця тенденція спостерігалася протягом останніх 2-3 років до початку війни [28], Україна відстає від розвинених країн за темпами зростання міжнародних туристичних прибутків на 3% та обороту сектору, який, за прогнозами, досягне 1,8 млрд доларів США до 2030 року [29].

Можна виокремити ряд передумов та основних чинників, що визначають цей процес:

1) Історичні фактори, які стають очевидними, коли країна взаємодіє зі світовою історією або визначається як місце відомої події (початок християнства, центр Римської імперії, Шовковий шлях, хрещення русичів для України).

2) Індустріальні фактори, пов'язані з визнанням країни за її виробничими показниками та економічним статусом, а також наявністю відомих брендів (швейцарські годинники, індійський чай, японські або німецькі автомобілі, бразильська кава).

3) Географічні фактори, які включають регіональні особливості, такі як розмір території, абсолютна висота над рівнем моря, унікальні озера та кліматичні умови.

4) Спортивні передумови, які включають походження та популярність видів спорту і хобі (наприклад, футбол, корида, східні єдиноборства, йога).

5) Подієві фактори, такі як відомі події та святкування, які можуть привертати туристів.

6) Культурні передумови, що включають в себе літературну, мистецьку та музичну спадщину, а також архітектурні пам'ятки та інші культурні цінності.

Історія розвитку туризму в незалежній Україні починається з розпаду Радянського Союзу, коли колишня система туризму та екскурсій майже повністю зникла, відкриваючи шлях для формування національного туризму та розвитку туристичних проєктів. Питання відповідності території України концепції "туристичної дестинації" як складної організаційно-економічної структури, що виникає внаслідок регіоналізації туризму, є важливим аспектом вивчення [4].

Економічно Україна представляє собою цілісний регіон з внутрішнім ринком, де торгівля ведеться в національній валюті, а Київ, як столиця, виступає центром, де розташовані основні банківські установи, промислові підприємства та представництва іноземних компаній. Велика територія та розвинена транспортна інфраструктура сприяють зручному переміщенню по регіону, адже мережа повітряних, залізничних та автомобільних шляхів забезпечує ефективний транспортний зв'язок між різними частинами країни.

З географічної точки зору важливою є внутрішня просторова конфігурація системи туристичних об'єктів, яка впливає на орієнтацію туристів. Радянські та сучасні тенденції в Україні створюють сприятливі умови для розвитку туризму, що проявляється у розширенні туристичних традицій, вдосконаленні існуючої туристичної інфраструктури та підвищенні якості туристичних послуг. Це створює позитивні умови для вивчення, управління та розвитку туризму в Україні. Більшість дослідників визнають багатий туристичний потенціал України, який проявляється у її історичних та культурних ресурсах [30].

У центральному регіоні активно розвиваються природничий та краєзнавчий туризм, а також самостійні подорожі. Групами з низьким рівнем попиту на туристичні продукти найчастіше є студенти, науковці та любителі активного відпочинку. Важливим стимулом для розвитку туристичної діяльності є наявність туристичних кемпінгів, що надають можливість короткострокового проживання туристів. Україна володіє суттєвими конкурентними перевагами на світовому туристичному ринку, які полягають у гостинності та доброзичливості українського народу, природній красі, історичній спадщині, різноманітній культурній та етнічній спадщині, а також розвинутій туристичній інфраструктурі. Туристична діяльність базується на діючому туристичному законодавстві, де головним нормативно-правовим актом є Закон "Про туризм", що визначає терміни, суб'єктів та види діяльності, а також регулює правові аспекти туризму [23].

Отже, можна підкреслити важливість розглянутих аспектів для подальшого стимулювання та сприяння розвитку туризму в країні. Дослідження вказує на те, що Україна має значний потенціал для розвитку туризму, який базується на таких факторах, як природні ресурси, культурна спадщина, історична та етнічна різноманітність, а також розвинута туристична інфраструктура. Проте, для досягнення повного потенціалу у цій сфері необхідно враховувати й управляти комплексом чинників, що впливають на туристичний ринок, включаючи соціально-економічну стабільність, інвестиційну привабливість, якість та розвиток туристичних послуг, ефективну рекламну стратегію та сприятливе законодавство. Дослідження цих аспектів є важливим кроком для формулювання стратегій та політик у сфері туризму, спрямованих на збільшення конкурентоспроможності України як туристичного напрямку та на забезпечення сталого розвитку даного сектору економіки.

2.2 Аналіз сучасної ситуації та тенденції розвитку туризму в Україні

Головними маршрутами для туристів в Україні були Чорне море та Азовське узбережжя, Карпати, Київ, Львів, Одеса та інші міста. У країні існувало значна кількість морських курортів. Уздовж Чорного моря - Коблеве і Затока, курорт Сергіївка, де можна знайти курортні готелі. Інші райони Одеської області, такі як Приморський край, Лебедівка, Кароліно-Бугаза, Грибівка, навіть промислове місто Южний, також були оснащені курортами. У країні було майже 70 тисяч річок, включаючи Дніпро, Придністров'я та Дунай. Важливими ресурсами для туризму були Південний Буг, Сіверський Донець, 8 національних природних парків, 4 біосферні заповідники, 15 національних заказників, численні заповідники, ботанічні сади, садові комплекси [25].

Це найвищий гірський курорт в Україні. Останнім часом гірськолижні курорти зі штучними лижними трасами стали популярні у низькогір'ї України. Для відпочинку та лікування українці також відвідували курорти Трускавець, Моршин, Скидниця та Закарпаття. Агротуризм став актуальним у останні роки, коли мешканці великих міст відвідували села, щоб насолодитися свіжим повітрям та відчутти атмосферу сільського життя, дізнатися про традиційну культуру та ремесла унікальних регіонів України. Екскурсії по Україні проводилися упродовж усього року [14].

Іноземні туристи, що відвідували Україну, переважно проявляли інтерес до гастрономічного туризму, а відвідування цікавих місць та розваг були на другому чи третьому місці. Україна стала все більш популярною серед іноземних гостей, про що свідчить рейтинг 11 найкращих міст для відвідування, складений CNN, однією з найвідоміших телекомпаній світу. Цей список включав Львів, Чернівці, Умань, Київ, Переяслав-Хмельницький, Харків, Чернігів, Одесу, Ужгород, Кам'янець-Подільський [12].

Таблиця 2.1

Структура та види туризму в Україні за 2018 – 2021рр.

Види туризму	2018	2019	2020	2021
В'їзний	34 062	38 503	74 636	85 930
Виїзний	2 050 873	2 0378 734	4 035 602	5 415 977
Внутрішній	423 462	466 817	455 899	510 272

Всього кількість туристів	2 569 615	2 707 536	4 668 447	6 243 086
---------------------------	-----------	-----------	-----------	-----------

Джерело: [18]

Аналізуючи динаміку змін у структурі та видів туризму в Україні протягом 2018-2021 років, можна відзначити, що за цей період іноземний туризм зріс на 17%, збільшившись на 30%, а максимальний приріст склав 17%. Зазначимо, що 69% у внутрішньому туризмі, що було зареєстровано, свідчить про те, що галузь туризму демонструє позитивні тенденції до закінчення періоду, що розглядається [32].

Традиційно, українці найчастіше обирають прикордонні країни для відпочинку, зокрема Молдову, Білорусь, Польщу, Угорщину, Румунію. Протягом 2018 року їхня частка поступово зменшилася з 85,5% до 80,7%, що, в тому числі, пояснюється введенням змін до Митного кодексу України з 1 січня 2019 року, які значно обмежили можливість безмитного переміщення товарів через кордон. Оскільки громадяни першої семи прикордонних країн становлять 83% усіх іноземних відвідувачів України, коливання показника туристичного потоку переважно залежить від цих країн [33].

Таблиця 2.2

Зміни в структурі та видів туризму в Україні за 2018 – 2021 рр.

Види туризму	Зміни за 2018 – 2021 рр. у %
В'їзний	18%
Виїзний	31%
Внутрішній	70%

Джерело: [24]

Наголосимо, що у першому півріччі 2019 року порівняно з аналогічним періодом 2018 року спостерігаються якісні зміни в структурі в'їзних туристичних потоків з країн, не суміжних з Україною. Зокрема, зафіксовано значне зростання припливу з Великобританії на 61,8%, Ізраїлю на 25,9%, Литви

на 20,3%, Туреччини на 16,2%, Чехії на 15,6%, Італії на 13,9%, Німеччини на 12,7%, США на 12,5%, Франції на 8,1%, та Азербайджану на 1,2% [33]. Однак складно точно визначити кількість іноземців, що відвідують Україну як туристи, через особливості системи реєстрації прикордонних перетинів для іноземних громадян та різницю в підходах до статистики між країнами.

У період з 2018 по 2021 роки спостерігається позитивна динаміка зростання доходів від туристичних послуг. У 2019 році цей показник склав 32,6 мільярда гривень. Протягом зазначеного періоду від 2018 до 2021 року спостерігається стабільна тенденція зростання доходів від туризму, з 5 мільярдів гривень до 32,6 мільярда гривень [34].

Таблиця 2.3

ТОП – 14 країн, громадяни яких найчастіше відвідують Україну
у період з 2018–2021 рр.

Країни	2018	2019	2020	2021	Приріст 2017–2021
Молдова	1 895,7	2 022,3	1 858,7	1 684,5	–18,4
Білорусь	686,9	1 027,0	1 055,4	908,5	2,4
Польща	555,5	553	532,4	513,5	–7,8
Угорщина	581,3	608	447,4	417,3	–17,9
Румунія	363,8	401,6	342,8	342,7	–10,3
Словаччина	204,6	157,8	142,7	136,6	–36,3
Туреччина	86,7	112,4	133,3	134,7	52,8
Ізраїль	77,8	98,8	124,6	132	117,2
Німеччина	70,4	86,5	97,6	114,8	75,1
США	62,8	72,5	80,4	84,2	82,5
Великобританія	28,8	34,3	56,1	57,7	143,7
Азербайджан	42,3	44	42,5	43,3	12,2
Литва	22,2	33	41,1	53,2	232,5
Італія	31,3	34,5	41,4	44,2	55,4

Джерело: [17]

Туристично-інформаційні центри відіграють значну роль у розвитку національного туризму в останні роки. Вони є ключовими учасниками у

навчанні відвідувачів про культурні та історичні пам'ятки міст і регіонів, а також роз'яснюють їх доступність для відвідувачів. Навіть у найбільш відвідуваних туристичних містах центри постійно розвиваються, надаючи різноманітні розважальні програми та інформаційні послуги, хоча багато з них зараз не доступні через пандемію [35].

З 24 лютого 2022 року триває російська збройна агресія проти України, що має негативні наслідки не лише для людей, але й для інфраструктури та економічних галузей країни, включаючи туризм.

Таблиця 2.4

Доходи від туристичної діяльності за період 2018 – 2021рр.

Роки	Загальний дохід від надання туристичних послуг, млрд грн
2018	11,9
2019	18
2020	21
2021	32,6

Джерело: [24]

Замість розвитку туризму відбувається масштабна міграція населення всередині країни, а виїзд громадян України за кордон не є результатом туристичних мотивів. Однак поступове визволення українських територій від російської агресії дає певну надію на повернення до мирного життя у найближчому майбутньому.

Для України, що має значний потенціал у туристичній сфері, розвиток туризму становить один із стратегічних напрямів з метою забезпечення збалансованого розвитку територій, у відповідності з принципами збереження природи та природних ресурсів. Втілення цієї мети сприятиме:

- збільшенню числа туристів, що відвідують Україну, зокрема іноземних;

- підвищенню обсягу валового внутрішнього продукту, особливо частки туристичної індустрії в загальній структурі ВВП;
- розширенню спектру наданих туристичних послуг та створенню нових робочих місць у галузі туризму та суміжних секторах;
- розвитку туристичної інфраструктури та створенню сприятливих умов для подальшого розширення інфраструктурних можливостей для приваблення туристів;
- збільшенню доходів до бюджету на всіх рівнях завдяки розвитку туристичної діяльності;
- підвищенню ефективності управління туризмом на регіональному рівні;
- підвищенню інформованості потенційних туристів про туристичні привабливості різних регіонів України та країни в цілому, що сприятиме покращенню іміджу України у світі;
- створенню умов для надання туристичних послуг особам з інвалідністю, зокрема людям із вадами зору, слуху, опорно-рухового апарату та іншими мобільнісними обмеженнями.

2.3 Особливості туризму в Україні в період воєнного конфлікту

Туризм є однією з важливих галузей економіки України, яка взаємодіє з розвитком транспортної інфраструктури, покращенням екологічного стану прилеглих до туристичних об'єктів та рекреаційних зон, а також міської та комунальної інфраструктури. Однак ринок туризму проявляє високу вразливість

до геополітичних криз, таких як політичні нестабільності та воєнні конфлікти, що спричиняють дестабілізацію усередині країни [18].

Підтвердженням цього є ситуація у туристичній галузі України, яка пережила значний занепад під час повномасштабної війни. Багато туристичних компаній припинили свою діяльність або змінили спрямування, а готелі, санаторії та туристичні бази надають притулок біженцям з окупованих територій. Ускладнює ситуацію також обмеження повітряного руху над Україною [2].

Незважаючи на військові дії та обмеження, туристичний сектор продовжує функціонувати у безпечних регіонах, де відсутні активні воєнні дії. Проте мільйони українців змушені емігрувати через вторгнення, що негативно впливає на розвиток туристичної галузі, оскільки біженці не приносять доходу та становлять додаткове фінансове навантаження.

Таблиця 2.5

Доходи від галузі туризму в Україні за 2022 рік

Об'єкти оподаткування	Надходження податків за 2022 р., тис. грн	Надходження податків в 2022 р. порівняно з 2021р., %
Діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщення	898 381,44	-30,3
Діяльність туристичних агентств	204 795,22	-26,7
Діяльність туристичних операторів	167 858,10	-35,2
Діяльність засобів розміщення на період відпустки та іншого тимчасового проживання	141 163,66	-57
Діяльність інших засобів тимчасового розміщення	137 394,00	+45,9

Джерело: складено автором за даними ДАРТ [10].

У 2022 році були недоступні морські курорти для як місцевих, так і іноземних туристів, оскільки багато з них опинилися в окупації або в зоні проведення бойових дій. Це стосується Запорізької, Херсонської та Миколаївської областей, а також Одеської області.

Навіть у безпечних регіонах, таких як західна Україна, відсутній значний наплив туристів на популярні курорти, такі як Буковель, Трускавець, Східниця чи Шацькі озера. Крім того, війна мала негативний вплив на медичний туризм, зокрема на сфери оздоровлення, репродуктивної медицини та стоматології. Іноземці утримувалися від відвідування України через страх, а місцеві жителі часто не мали фінансових можливостей на такі подорожі.

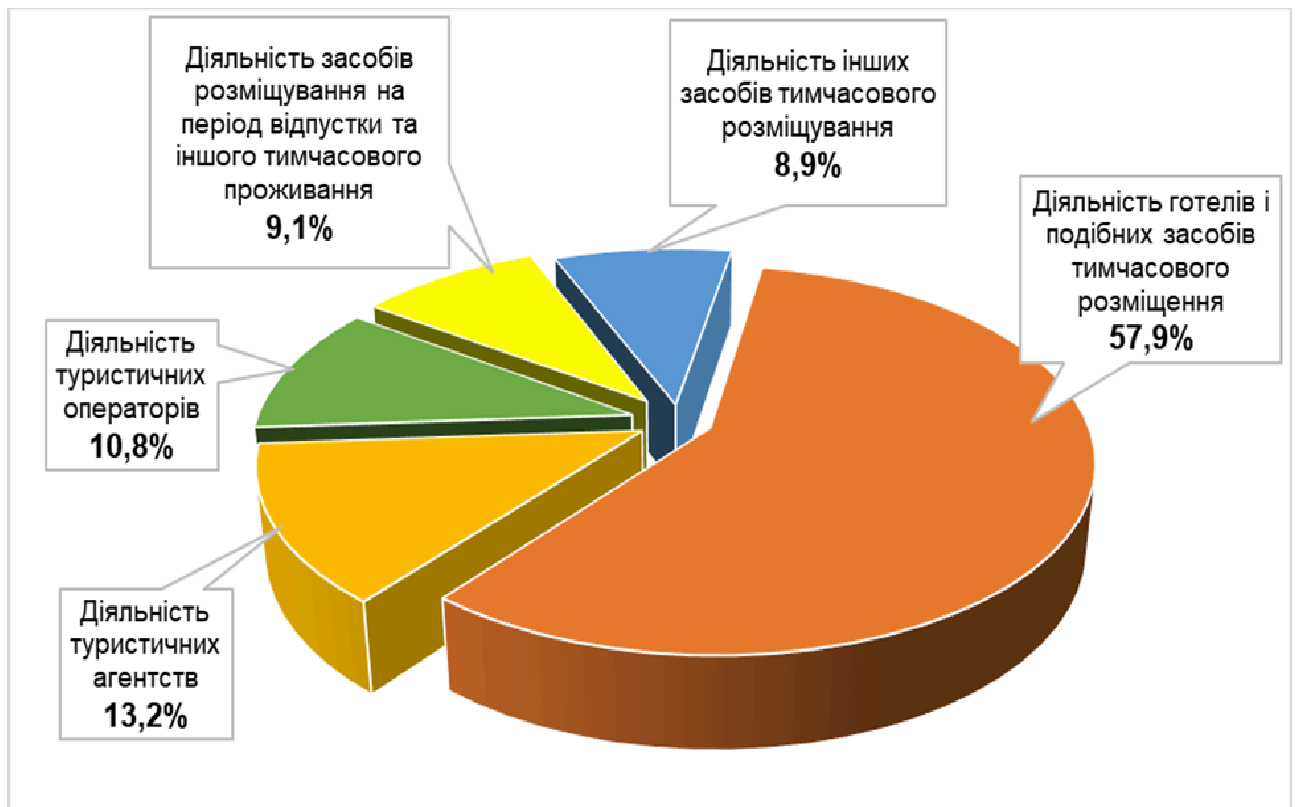

Рисунок 2.1 Частка у відсотках надходжень до бюджету України в галузі туризму

Джерело: складено автором за даними ДАРТ [10]

Розмір податків, сплачених суб'єктами туристичної сфери до державного бюджету за чотири місяці 2022 року, порівняно з аналогічним періодом 2021 року, відзначився зменшенням на 18%. Також спостерігалася зниження кількості платників податків у туристичній сфері, що склалося на рівні 10% за

перші місяці війни. За вказаний період найбільший обсяг коштів до державного бюджету надійшов від готелів та санаторіїв, які сплатили 340 млн гривень. Однак це число становить на 24% менше, ніж у попередньому році. З іншого боку, відмічається зростання доходу від діяльності тур-агентств, яке становить 85% порівняно з 2021 роком. Це збільшення в основному пов'язане з активізацією раннього бронювання на новорічні та різдвяні свята.

Незважаючи на заглиблення туристичної кризи, внаслідок якої суттєво постраждало південне спрямування туризму в Україні, туристичний потенціал країни залишається високим. На території держави розташовано 170 тисяч пам'яток, 65 історико-культурних заповідників та 6 культурних об'єктів, занесених до списку Світової спадщини ЮНЕСКО [36].

Таблиця 2.6

Туристичний збір у областях за 2022 р., що перебувають або перебували у зонах бойових дій або є окуповані

Область, місто	Туристичний збір за 2022 р., грн	Зменшення надходження від туристичного збору в 2022 р. порівняно з 2021 р., %
Херсонська	314 тис	-95
Луганська	418 тис	-80
Сумська	586 тис	-58
Донецька	686 тис	-83
Миколаївська	789 тис	-90
Чернігівська	1 млн 061 тис	-53
Житомирська	1 млн 709 тис	-24
Запорізька	1 млн 971 тис	-78
Харківська	3 млн 372 тис	-61
Одеська	5 млн 372 тис	-80
Київська	8 млн 727 тис	-43
Дніпропетровська	9 млн 95 тис	-15
Рівненська	1 млн 256 тис	-14
м. Київ	31 млн 474 тис	-54

Джерело: складено автором за даними ДАРТ [10]

Виїзний туризм у період воєнних дій характеризується рядом особливостей. Більшість українців, які покидали країну, не робили цього для відпочинку, а шукали можливості евакуації з небезпечних зон, де продовжувалися бойові дії.

Крім того, повне закриття повітряного простору над Україною ускладнює міжнародні подорожі [27].

Незважаючи на це, з початком туристичного сезону 2022 року виїзний туризм почав показувати певне відновлення. Серед найбільш популярних напрямків для українців стали евакуаційні рейси до Болгарії, які пропонували безкоштовне проживання в готелях для українців. Крім того, почали відновлюватися авіарейси до популярних морських курортів у Туреччину, Єгипет, Іспанію, Туніс, однак для цього українцям доводилося самостійно дістатися до аеропорту в сусідній Польщі. Також організовувалися туристичні поїздки до Литви та Молдови.

Висновки до розділу 2

У другому розділі було проведено комплексне дослідження впливу політичної ситуації на сучасний стан туристичного ринку України. На основі аналізу факторів, умов, сучасних тенденцій та особливостей розвитку туризму в Україні в період воєнного конфлікту можна зробити такі висновки:

Україна володіє значним потенціалом для розвитку туризму завдяки багатій історичній і культурній спадщині, природним ресурсам та гостинності населення. Важливим фактором є географічне розташування України, що дозволяє розвивати як внутрішній, так і міжнародний туризм. Поліпшення інфраструктури, зокрема транспортної та готельної, сприяє зростанню туристичних потоків. Проведення міжнародних заходів та подій, таких як Євро-2012 та Євробачення-2017, підвищили імідж країни на світовій арені і залучили більше іноземних туристів.

В останні роки спостерігається тенденція до збільшення кількості внутрішніх туристів, що обумовлено економічними факторами та обмеженням міжнародних подорожей. Інтерес до екотуризму, сільського туризму та оздоровчого туризму зростає, що пов'язано з глобальними тенденціями до здорового способу життя та екологічної свідомості. Розвиток цифрових технологій та онлайн-сервісів значно впливає на туристичну галузь, спрощуючи процес бронювання та підвищуючи доступність інформації про туристичні послуги.

Воєнний конфлікт на Сході України та анексія Криму Російською Федерацією призвели до значного зниження туристичних потоків у ці регіони, а також негативно вплинули на загальний імідж України як туристичної дестинації. Війна спричинила перерозподіл туристичних потоків всередині країни, сприяючи розвитку туризму в західних регіонах, таких як Львівська, Закарпатська та Івано-Франківська області.

Попри складні умови, туристична галузь демонструє адаптивність та стійкість, впроваджуючи нові формати та маршрути, орієнтовані на безпеку та комфорт туристів. Ініціативи з підтримки внутрішнього туризму та кампанії з просування України як безпечної туристичної дестинації мають позитивний вплив на відновлення галузі. Період воєнних дій в Україні вплинув на туристичну активність населення, змінивши її напрямки та мотивації. Більшість виїжджаючих з країни українців спрямовувались не для відпочинку, а для евакуації з небезпечних зон. Ускладнення міжнародних подорожей, викликані закриттям повітряного простору над Україною, також вплинули на обсяги туристичних переїздів. Однак відновлення туристичної активності в 2022 році свідчить про деяке оживлення сектору, зокрема з'явилися можливості для евакуаційних рейсів до деяких країн та відновилися авіарейси до деяких популярних морських курортів. Таким чином, перспективи відновлення туристичної активності в Україні відстежуються через певне оживлення попиту на послуги туристичного сектору, але цей процес все ще під впливом внутрішніх та зовнішніх обставин, пов'язаних з воєнним конфліктом.

Таким чином, політична ситуація значно впливає на стан туристичного ринку України, проте вітчизняна туристична індустрія має потенціал для відновлення та розвитку завдяки своїй гнучкості, адаптивності та унікальним ресурсам.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ЧАС

3.1 Вплив воєнного конфлікту в Україні на стан охорони навколишнього середовища

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну, що відбулося 24 лютого, має серйозні наслідки для людей та інфраструктури населених пунктів, де тривають воєнні дії, а також для територій у всій країні. Паралельно воєнним подіям війна має негативний вплив на навколишнє природне середовище.

Оцінити повний обсяг впливу війни на довкілля в даний момент складно через обмежену доступність точних даних. Це пов'язано з двома основними причинами. По-перше, збір інформації у цей час стає небезпечним для спеціалістів у зв'язку з активними бойовими діями. По-друге, не вся інформація може бути оприлюднена з тактичних міркувань.

В перші дні вторгнення російських військ їх рух обмежувався наявною інфраструктурою. Проте через тривалий час воєнні дії затягнулися, що призвело до зміни тактики і підготовки до тривалих конфліктів. Російські сили формують бази і фортифікаційні споруди, що передбачає їх просування вглиб природних територій, включаючи ліси та території природно-заповідного фонду. Дії важкої техніки та будівництво фортифікаційних споруд призводять до пошкодження ґрунтового покриву, що сприяє деградації рослинного покриву та збільшує вітрову та водну ерозію.

Станом на даний момент, навколишнє середовище у Смарагдовій долині, яка охоплює площу близько 2,9 млн гектарів, перебуває під загрозою знищення. Смарагдова долина представляє собою мережу природоохоронних територій, призначених для збереження видів та оселищ, що потребують захисту на загальноєвропейському рівні, але розташовані у країнах, що не є членами Європейського Союзу. Ці території відіграють важливу роль у збереженні біо-різноманіття та клімату, як їхня місцевість становить середовище існування

для тисяч видів рослин і тварин. Зокрема, деякі рідкісні і ендемічні види та їхні оселища опинилися в зоні активних бойових дій, що створює загрозу їхньому існуванню. Це стосується, наприклад, цілісних нерозораних степів, крейдяних схилів на Донеччині, приморських оселищ у південних областях та боліт на півночі.

Україна служить коридором для міграції птахів на трьох основних шляхах: Азово-Чорноморському (південному коридорі), Поліському (північному коридорі) та Дніпровському меридіанному міграційному шляху. це становить велике значення для водоплавних та прибережних птахів, таких як гуси, качки, гагари, кулики, мартини, крячки та інші.

Рисунок 3.1. Ключові фактори впливу агресії військових на туристичну діяльність в регіонах України, які постраждали

Джерело: складено автора

У водних басейнах зустрічаються значні зграї гусей, качок, лебедів, мартин, крячків, на луках і болотах — журавлі, кулики та інші види птахів, на деревах і кущах — різноманітні види горобцеподібних птахів: зяблики, дрозди,

вівсянки, шпаки, вільшанки, вівчарики, кропив'янки, мухоловки. Місця зупинок мігруючих птахів є надзвичайно важливими для їхнього харчування та відпочинку, тому вони потребують особливої охорони.

Зараз більша частина міграційних маршрутів проходить над зонами бойових дій. Це може викликати неспокій серед птахів, їх виснаження через зміну маршрутів або недостатність можливості для відпочинку, а також піддачу обстрілам. З настанням весни розпочинається період підвищеної пожежної небезпеки, а разом з тим зростає ризик виникнення пожеж в екосистемах внаслідок обстрілів. Після танення снігу минулої зими торішня трава висохла, що створює сприятливі умови для пожеж. У сухих умовах пожежі поширюються швидко та на великі площі. На територіях, що перебувають під окупацією російських військ, служби Державної служби з надзвичайних ситуацій не зможуть ефективно працювати та ліквідувати загоряння. Також існують сприятливі умови для поширення пожеж у монокультурних соснових насадженнях на півночі та сході України.

Під час вибуху всі речовини піддаються повному окисненню, і продукти хімічної реакції вивільняються в атмосферу. Серед них основне місце займають вуглекислий газ і водяна пара, які хоч і не є токсичними, але вважаються шкідливими з точки зору кліматичних змін, оскільки обидва є парниковими газами. Утворені в атмосфері оксиди сірки та азоту можуть стати причиною кислих дощів, які змінюють кислотність ґрунту та спричиняють пошкодження рослин, особливо чутливих хвойних. Вплив кислих дощів негативно відбивається на здоров'ї людей, інших ссавців та птахів, зокрема, шляхом пошкодження слизових тканин та органів дихання.

Фрагменти металевих уламків снарядів, що потрапляють у природне середовище, не є абсолютно безпечними або повністю нерухомими. Чавун із домішками сталі виступає як найпоширеніший матеріал для виробництва оболонок боєприпасів і містить у своєму складі не лише стандартні компоненти, такі як залізо та вуглець, але й різноманітні домішки, зокрема сірку та мідь. Ці хімічні речовини можуть проникати у ґрунт і потім мігрувати до ґрунтових вод, що може впливати на тварин та людей. У меншій мірі, але з більшою

різноманітністю можливих впливів, джерелом забруднення також можуть бути згорілі танки, транспортні засоби, збиті літаки та інші залишки бойових дій [41]. Контамінація ґрунтів нафтопродуктами, включаючи паливно-мастильні матеріали, є результатом руху та ушкоджень сухопутної військової техніки. Проникнення паливно-мастильних матеріалів до ґрунту спричиняє зниження водопроникності, відтіснення кисню, порушення біохімічних та мікробіологічних процесів. Це призводить до погіршення водного та повітряного режимів, порушення циклу обігу поживних речовин та впливає на кореневе живлення рослин.

У 27 лютого 2022 року російські військові вдарили балістичною ракетою нафтобазу, розташовану у Васильківському районі Київської області, що призвело до спалаху пожежі. На території нафтобазу, що знаходиться поблизу села Крячки, було пошкоджено 10 цистерн об'ємом 2000 м³ кожна, які містили бензин та дизельне паливо. Схожі інциденти також сталися у містах Охтирка, Луганськ, Чернігів, Житомир та Черняхів [40].

Бойові дії, руйнування промислових об'єктів, використання військової техніки та переміщення людей негативно впливають на екологічний стан регіону. Бойові дії супроводжуються використанням важкої військової техніки та вибухових речовин, що спричиняє значне забруднення повітря. Згідно з дослідженнями, викиди токсичних речовин, таких як діоксини, важкі метали та інші шкідливі сполуки, значно перевищують допустимі норми у зонах активних бойових дій. Це призводить до підвищення рівня захворюваності серед населення, зокрема респіраторних захворювань.

Воєнний конфлікт спричиняє значне забруднення водних ресурсів. Руйнування промислових підприємств, зокрема хімічних заводів, веде до потрапляння небезпечних хімічних речовин у річки та озера. Так, у зоні конфлікту були зафіксовані випадки значного підвищення концентрації важких металів, нітратів та фосфатів у воді, що ставить під загрозу здоров'я людей та екосистем.

Руйнування інфраструктури та військові дії призводять до деградації ґрунтів. Внаслідок вибухів та пересування військової техніки руйнується

верхній шар ґрунту, знищується родючий шар та змінюється структура ґрунтів. Це негативно впливає на сільське господарство, знижуючи врожайність та родючість земель.

Бойові дії та руйнування природних середовищ існування спричиняють загибель багатьох видів рослин і тварин. Порушення екосистем, забруднення та деградація природних ландшафтів призводять до зниження біорізноманіття та втрати рідкісних видів.

Необхідно проводити систематичний моніторинг стану навколишнього середовища у зонах конфлікту. Це дозволить оцінити масштаб екологічних збитків та розробити ефективні заходи з їх ліквідації.

Для відновлення забруднених територій необхідно впроваджувати програми з очищення ґрунтів та водних ресурсів від токсичних речовин. Це може включати використання біоремедіації, фіторемедіації та інших сучасних технологій очищення.

Необхідно створювати природоохоронні зони та резервати для збереження біорізноманіття та відновлення екосистем. Це дозволить зберегти рідкісні види рослин і тварин, які опинилися під загрозою внаслідок конфлікту.

Важливо підвищувати рівень екологічної свідомості серед населення, зокрема у зонах конфлікту. Це може включати проведення освітніх програм, семінарів та тренінгів, спрямованих на підвищення обізнаності про екологічні проблеми та способи їх вирішення.

Отже, війна в Україні має серйозні екологічні наслідки, які потребують негайної уваги та вирішення. Комплексний підхід до моніторингу, оцінки та відновлення навколишнього середовища, а також активна участь громадськості та міжнародних організацій, є ключовими факторами для подолання екологічних проблем, спричинених війною. Лише спільними зусиллями можна забезпечити стає майбутнє для постраждалих регіонів та зберегти природні ресурси для наступних поколінь.

3.2 Особливості розвитку туризму в Україні у післявоєнний час

Україна, яка пережила складний період військового конфлікту, стоїть перед завданням відновлення та розвитку багатьох секторів економіки, зокрема туризму. Післявоєнний час відкриває нові можливості для створення сучасного та привабливого туристичного продукту.

Військові конфлікти зазвичай наносять значний удар по інфраструктурі країни, включаючи туристичну. Однак, після завершення війни, з'являються передумови для розвитку цього сектора:

1. Відновлення інфраструктури. Після війни розпочинається відбудова зруйнованих доріг, готелів, музеїв та інших туристичних об'єктів.

2. Фінансова підтримка міжнародних організацій. Відновлення часто підтримується міжнародними організаціями та фондами, що вкладають кошти в розвиток інфраструктури та туристичних послуг.

3. Покращення іміджу країни. Залучення міжнародної спільноти до процесу відбудови підвищує імідж країни на міжнародній арені, що сприяє зростанню інтересу до неї як до туристичного напрямку.

Внутрішній туризм стає одним із ключових напрямів у післявоєнний час. Багато українців відкривають для себе красу власної країни, що сприяє розвитку місцевого туризму. Важливими напрямками є:

1. Історичний туризм. Відвідування місць історичних подій, зокрема, пов'язаних з війною, меморіальних комплексів та музеїв.

2. Природний туризм. Карпати, Кримські гори, національні парки та заповідники стають основними пунктами для екологічного та активного відпочинку.

3. Культурний туризм. Відвідування культурних заходів, фестивалів, традиційних свят, що сприяє збереженню та популяризації української культури.

Для залучення іноземних туристів необхідно акцентувати увагу на безпеці та створенні позитивного іміджу країни. Основними напрямками є:

1. Рекреаційний туризм. Популяризація курортів та санаторіїв, що пропонують лікувальні та оздоровчі послуги.

2. Медичний туризм. Розвиток клінік та медичних центрів, які надають високоякісні послуги за доступними цінами.

3. Подієвий туризм. Організація міжнародних конференцій, спортивних змагань та культурних заходів.

Введення воєнного стану відображає значний вплив на галузь туризму, оскільки подорожуючі можуть сприймати постраждалі регіони як небезпечні та відмовлятися від планів подорожей чи екскурсій. Проте при скасуванні воєнного стану у туристичній галузі відкриваються можливості для відновлення та подальшого розвитку.

Війна в Україні має значний руйнівний вплив на індустрію туризму через пошкодження інфраструктури, перерви у подорожах через загрозу життю та небезпечні місця, що створює проблеми з безпекою туристів. Проте існують програмні моделі розвитку туристичного бізнесу після війни, які можуть сприяти відновленню та зростанню галузі.

Ефективна стратегія маркетингу та просування стає важливою складовою для розвитку туристичного сектору після війни. Маркетингові кампанії й рекламні заходи можуть змінити уявлення про регіон як про небезпечний або пошкоджений та привернути увагу туристів. Вони можуть використовувати різноманітні канали, такі як соціальні мережі, онлайн-реклама та цільові кампанії для різних демографічних груп. Ефективне маркетингове та просувальне планування може сприяти підтримці відновлення та росту туристичної галузі після війни, забезпечуючи потік туристів та прибуток для місцевого бізнесу.

Необхідно приділити значну увагу розвитку потенціалу та програмам навчання, оскільки вони виступають ефективними моделями для просування туристичного бізнесу після воєнних конфліктів. Ці програми передбачають освіту та навчання для місцевих громад і туристичних операторів, спрямовані на розвиток необхідних навичок і знань для підтримки індустрії туризму.

Розвиток потенціалу та програми навчання можуть сприяти поліпшенню якості туристичних продуктів і послуг, а також сприяти розробці нових, що відповідають потребам і інтересам туристів. Вони також можуть сприяти підвищенню загальної конкурентоспроможності галузі туризму, забезпечуючи місцевим громадам і туристичним операторам необхідні інструменти і ресурси для успішного виступу на конкурентному туристичному ринку.

Воєнні конфлікти мають суттєвий вплив на індустрію туризму, але існують програмні моделі розвитку туристичного бізнесу, які можуть сприяти відновленню та зростанню галузі після війни. Розвиток інфраструктури, культурний туризм, туризм, орієнтований на громаду, а також ефективний маркетинг і просування виступають як ефективні програмні моделі для розвитку туристичного бізнесу в післявоєнний період. Застосування цих моделей дозволить туристичній галузі оговтатися від наслідків воєн і продовжувати сприяти економічному зростанню у постраждалих регіонах.

Виклики:

- Безпека: питання безпеки залишається актуальним, особливо у регіонах, що зазнали найбільших руйнувань.

- Фінансування: відновлення туристичної інфраструктури вимагає значних фінансових вливань, що може бути складним завданням для держави.

- Імідж країни: після війни важливо сформувавши новий позитивний імідж країни як безпечного та гостинного туристичного напрямку.

Можливості:

- Інновації та цифровізація: використання сучасних технологій для просування туристичних послуг, створення віртуальних турів та інтерактивних карт.

- Екологічний туризм: розвиток екологічно чистих туристичних продуктів, що відповідають сучасним трендам та запитам туристів.

- Культурна спадщина: використання багатої культурної спадщини України для залучення туристів, проведення фестивалів, виставок та інших заходів.

Отже, післявоєнний розвиток туризму в Україні має значний потенціал для стимулювання економічного зростання та покращення іміджу країни на міжнародній арені. Важливо забезпечити ефективне відновлення інфраструктури, залучення інвестицій та просування української культури та природи. Співпраця між державними органами, бізнесом та міжнародними організаціями може стати ключовим фактором успіху у відродженні туристичного сектора України.

3.3 Застосування нових тенденцій для розвитку туризму в Україні у післявоєнний час

Війна на території України спричинила значні зміни в усіх сферах життя країни, включаючи туризм. Після закінчення війни та настання мирного періоду, виникає необхідність відновлення та розвитку туристичної галузі як одного з ключових секторів економіки.

До війни туристична галузь України демонструвала стабільне зростання. Туристичні напрямки, такі як Київ, Львів, Одеса та Карпати, були популярні серед іноземних та внутрішніх туристів. Під час війни туристичний потік значно зменшився через безпекові ризики та руйнування інфраструктури.

Екотуризм став однією з найпопулярніших форм туризму у світі, і його розвиток в Україні може бути особливо важливим у післявоєнний період. Створення природних парків, захист рідкісних видів флори та фауни, а також розвиток еко-маршрутів можуть стати ключовими напрямками. Відновлення природних ресурсів та просування сталого туризму допоможуть зберегти природне середовище та забезпечити довгострокове зростання галузі.

Війна залишила значний слід в історії України, і багато місць, пов'язаних з воєнними подіями, можуть стати туристичними об'єктами. Відвідування меморіалів, музеїв, колишніх бойових позицій та виставок, присвячених подіям війни, можуть зацікавити як внутрішніх, так і іноземних туристів.

Військово-історичний туризм сприятиме збереженню пам'яті про важкі часи та підвищенню патріотичного духу.

Реконструкція зруйнованих міст та розвиток нових міських просторів може стати важливою складовою відновлення туризму. Створення сучасних громадських просторів, розвиток інфраструктури для пішохідних та велосипедних прогулянок, реконструкція історичних будівель та створення нових архітектурних шедеврів можуть привабити туристів. Застосування принципів "розумного міста" (smart city) також сприятиме розвитку комфортного міського середовища.

Підтримка сільських територій через розвиток агротуризму може сприяти економічному відновленню та збереженню культурної спадщини. Туристи матимуть змогу знайомитися з традиційними українськими ремеслами, гастрономією та сільським способом життя. Це не тільки підтримає місцеві громади, але й сприятиме розвитку внутрішнього туризму.

Розвиток цифрових технологій і їх впровадження у туристичну галузь допоможе підвищити її ефективність і привабливість. Створення інтерактивних карт, мобільних додатків для бронювання турів та готелів, віртуальних екскурсій, а також застосування штучного інтелекту для персоналізації туристичних послуг може значно покращити досвід туристів.

Необхідно звернути увагу на великий вплив війни на індустрію туризму, проте розвиток технологій та нові тенденції створюють багато можливостей для розвитку цієї галузі в післявоєнний період. Деякі з цих нових тенденцій і інновацій вказано нижче. Один з нових трендів — сталий туризм — передбачає популяризацію відповідальної практики туризму, що спрямована на збереження навколишнього середовища, розвиток громад та соціальну відповідальність [50].

Культурно-гастрономічний туризм — ще один напрямок, який можна застосувати для розвитку туристичної галузі в післявоєнний період. Культурно-гастрономічний туризм передбачає популяризацію унікальних культурних традицій регіонів України для приваблення туристів.

Цей напрямок створить економічні можливості для місцевих громад шляхом популяризації місцевих ремесел, культурних заходів та кулінарних вражень. Висвітлення унікальних культурних та кулінарних традицій регіону допоможе привернути туристів, які цікавляться пізнанням історії та культури регіону.

Віртуальна реальність (VR) є однією з інноваційних технологій, яка може бути використана для розвитку туристичної галузі в післявоєнний період. VR дає змогу туристам відчувати пункт призначення більш інтенсивним способом, не виходячи фізично з дому. Це особливо корисно для напрямків, які зазнали серйозних збитків через війну або на даний момент є небезпечними для відвідувачів. VR може забезпечити туристам унікальний інтерактивний досвід, який демонструє красу та культурний спадщину регіону. Це може привернути більше туристів та збільшити впізнаваність регіону на світовому рівні.

Доповнена реальність (AR) представляє собою іншу технологію, яку можна використовувати для розвитку туристичної галузі після війни. AR може покращити туристичний досвід, додаючи цифрову інформацію та віртуальні об'єкти до реального оточення. AR можна використовувати для створення інтерактивних екскурсій, які надають туристам інформацію про історію та культуру регіону. Це може підвищити освітній зміст туристичного досвіду і забезпечити більш захоплюючий досвід для відвідувачів.

Розвиток туристичної галузі сприяє виникненню нових робочих місць, підтримує високий рівень життя населення, удосконалює систему медичного обслуговування та збільшує обсяги інвестицій, що сприяє поліпшенню платіжного балансу країни. Державна політика у туристичній галузі спрямована на розвиток маркетингових стратегій, спрямованих на раціональне й ефективне використання природних, історико-культурних та соціально-побутових ресурсів.

Туристична індустрія має потенціал стати фактором підтримки економічного зростання та розвитку у післявоєнний період. Використання інноваційних підходів, таких як віртуальна реальність, доповнена реальність, мобільні додатки та маркетинг у соціальних мережах, може сприяти залученню

більшої кількості туристів та ефективному просуванню регіону серед глобальної аудиторії. Впровадження цих інноваційних підходів може сприяти відновленню та розвитку туристичної галузі в післявоєнний період.

Отже, післявоєнний період надає Україні унікальну можливість переглянути підходи до розвитку туризму і впровадити нові тенденції, які сприятимуть стійкому та довгостроковому зростанню галузі. Екотуризм, військово-історичний туризм, урбаністичний туризм, агротуризм та цифровізація є ключовими напрямками, які можуть допомогти Україні стати привабливим туристичним напрямком у післявоєнний час.

Висновки до розділу 3

Позитивний вплив інноваційних підходів у розвитку туристичної галузі після війни необхідно розглядати в контексті загальних переваг, які це може принести. Зокрема, застосування мобільних додатків, використання віртуальної та доповненої реальності, а також активна присутність у соціальних мережах дозволяють привертати більше уваги до туристичного потенціалу регіону, навіть у період його відновлення після війни.

Розвиток туризму стає каталізатором економічного зростання, оскільки він створює нові робочі місця, підвищує рівень інвестицій та збільшує потоки грошей в економіку країни. Крім того, розвиток туризму сприяє покращенню життя місцевого населення, оскільки збільшує попит на різноманітні послуги та інфраструктуру.

Застосування інновацій у туристичній галузі не лише підтримує економічний розвиток, але й сприяє збереженню культурної та природної спадщини регіону. Віртуальні технології дозволяють зберегти і відтворити унікальні місця, які можуть бути недоступними для фізичного відвідування через військові або екологічні обмеження.

Отже, інноваційний підхід до розвитку туризму не лише сприяє відновленню регіонів після конфлікту, а й сприяє сталому розвитку, збереженню природи та культурної спадщини, і підвищенню якості життя місцевого населення.

ВИСНОВКИ

Дипломна робота на тему "Вплив політичної ситуації на туризм в Україні" аналізує складні взаємозв'язки між політичною стабільністю та розвитком туристичної галузі в країні. На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

Політична стабільність відіграє вирішальну роль у розвитку туризму. Дослідження показали, що періоди політичної нестабільності, такі як революції, військові конфлікти та часті зміни влади, суттєво знижують потік туристів до України. Навпаки, стабільна політична ситуація сприяє зростанню туризму, оскільки вона підвищує рівень довіри до країни з боку міжнародних туристів та інвесторів.

Військові конфлікти на сході України та анексія Криму Росією мали значний негативний вплив на туристичну галузь. Внаслідок цих подій багато потенційних туристів стали сприймати Україну як небезпечний напрямок для відпочинку, що призвело до різкого зниження кількості відвідувачів.

Засоби масової інформації, як українські, так і міжнародні, мають великий вплив на імідж країни. Негативні новини про політичні та соціальні заворушення можуть відлякувати туристів. Водночас, активне просування позитивних змін та стабілізації ситуації може відновити довіру туристів і повернути інтерес до України як до туристичного напрямку.

Економічна нестабільність, яка часто супроводжує політичні кризи, також негативно впливає на туризм. Зниження доходів населення обмежує внутрішній туризм, тоді як інфляція та нестабільність валюти можуть робити подорожі до України менш привабливими для іноземних туристів через зростання цін.

Для підтримки туристичної галузі в умовах політичної нестабільності важливо інвестувати в розвиток інфраструктури. Покращення транспортної доступності, модернізація готелів та туристичних об'єктів, а також підвищення рівня обслуговування можуть компенсувати деякі негативні впливи політичної ситуації.

Для відновлення та розвитку туризму в Україні необхідно розробити ефективні стратегії комунікації та маркетингу. Ці стратегії повинні включати активне просування безпеки, культурних та природних багатств країни, а також акцент на позитивні зміни та досягнення у стабілізації політичної ситуації.

Для покращення туристичної привабливості України важливо активізувати співпрацю з міжнародними туристичними організаціями, залучати міжнародні інвестиції та брати участь у глобальних туристичних виставках та форумах.

Для політиків та зацікавлених сторін у розвитку туристичної індустрії важливо ретельно враховувати різноманітні фактори під час планування та впровадження туристичних стратегій у регіонах з певними проблемами. Зокрема, для досягнення довгострокового економічного та соціального благополуччя в постраждалих регіонах необхідно активно застосовувати практики сталого туризму, що спрямовані на збереження навколишнього середовища, культурний розвиток та підтримку громади.

Туризм відіграє важливу роль в економічному відновленні регіонів, що постраждали від війни. Поряд із руйнуванням місцевої економіки внаслідок військових дій, туризм може стати ключовим стимулом, сприяючи створенню нових робочих місць, генерації доходів та сприянню культурному розумінню. Однак успіх туристичної галузі в післявоєнний період залежить від ряду факторів, включаючи питання безпеки, політичної стабільності, наявності інфраструктури та обсяги інвестицій у секторі туризму.

Незважаючи на руйнівний вплив війни на туристичну галузь постраждалих регіонів, є перспективи для її подальшого розвитку. Державні органи, місцеві громади та приватний сектор можуть спільно працювати над створенням сприятливого середовища для розвитку туризму, інвестуючи в розвиток інфраструктури та покращення заходів безпеки.

Зважаючи на нестабільну ситуацію в Україні, що виникла внаслідок війни, важко робити конкретні висновки щодо майбутнього розвитку туризму. Проте, можна стверджувати, що туризм має потенціал стати одним з ключових

напрянків, які сприятимуть виходу країни з післявоєнної кризи, за умови виконання правильних маркетингових стратегій у цій сфері.

У підсумку, політична ситуація має значний вплив на туристичну галузь України. Для забезпечення стабільного розвитку туризму необхідно не тільки підтримувати політичну стабільність, але й активно працювати над покращенням інфраструктури, комунікації та маркетингу країни як привабливого туристичного напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. International tourism consolidates strong recovery amidst growing challenges. (2022) Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.unwto.org/taxonomy/term/347>
2. Відновлення туристичних потоків: у 2021 році до України прибуло понад 3 млн іноземців (2022). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/news/33238.html>
3. Бордун О., Шевчук В., Монастирський В., та ін. Втрати та напрями порятунку туристичного бізнесу України в умовах війни. Вісник Львівського університету. Серія економічна. 2022. Випуск 62. С. 178–196.
4. Катаєва М. Туризм у Києві: сучасний стан та плани з відновлення сфери. Вечірній Київ. 27 вересня 2022 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/71973/>
5. Ковальська Л., Щука Г., Михайлюк А., Загнибіда Р., Ткаченко Т. (2020). Розвиток туризму припадає на епоху економіко-політичних реформ і війни в Україні. Журнал геології, географії та геоекології , 29 (1), 94-101. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://doi.org/https://doi.org/10.15421/112009>
6. Зарубіна, А., Сіра, Е., & Демчук, Л. (2022). Особливості туризму в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство, (41). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>
7. Державна служба статистики України. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Моца, А., Шевчук, С., & Серeda, Н. (2022). Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. Економіка та суспільство, (41). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>
9. Гурська І. С., Герасимів З. М. Фактори розвитку туристичного бізнесу в умовах ринку. Агросвіт. 2019. № 20. С. 88–92. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.20.88.

10. У 2022 році надходження до держбюджету від туристичної галузі скоротилися майже на 31%. Електронний ресурс.

Режим доступу:

<https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2022-roci-nadhodzhennya-do-derzhbyudzhetu-vid-turistichnoyi-galuzi-skorotilysia-mayzhe-na-31>

11. Туристичний барометр України. Київ. 2020. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-2020.pdf>

12. Бондаренко Л. А. Міжнародний туризм в Україні: проблеми та перспективи подальшого розвитку. Ефективна економіка. 2016. № 11. Електронний ресурс.

Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5289>.

13. Клименюк О. В. Методологія та методи наукового дослідження: Навчальний посібник. Київ: Міленіум, 2005. 186 с.

14. Дяченко Л. П. Економіка туристичного бізнесу. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 224 с. Електронний ресурс. Режим доступу: https://tourlib.net/books_ukr/dyadechko24.htm.

15. Барвінок Н. Вплив глобальних безпекових факторів на розвиток міжнародного туризму в Україні. *Věda a perspektivy*. 2022. № 4 (11). с. 139-151. Електронний ресурс. Режим доступу: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-4\(11\)-139-151](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-4(11)-139-151)

16. UNWTO: офіційний сайт Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.unwto.org/>.

17. Туристичний барометр України. Київ. 2020. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-2020.pdf>.

18. Ангелко І. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної галузі в Україні. *Український соціум*. 2014. № 2 (49). С. 71–79.

19. Мірела, М. Геополітичні аспекти розвитку міжнародного туризму в Україні. *Геополітика України: історія і сучасність*. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2016. Вип. 2 (17). С. 257-273. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/22537>.

20. Герасименко В. Г. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с.
21. Драмтеатр у Маріуполі і не тільки. Які пам'ятки української культури постраждали через вторгнення Росії. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://surl.li/gnugt>
22. Велике руйнівництво: культурні втрати України під час війни. Електронний ресурс. Режим доступу: https://lb.ua/culture/2022/03/25/510869_velike_ruynivnitstvo_kulturni.html.
23. Зейд А. Кассуха Постконфліктні туристичні ландшафти: міжспадщиною конфлікту та гібридизацією туристичної діяльності. Open edition journals. 2019. DOI: <https://doi.org/10.4000/viatourism.3984>.
24. Романова А. А. Управління розвитком туристичної сфери в умовах збройних конфліктів. Modern Economics. 2018. № 9. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V9\(2018\)-12](https://doi.org/10.31521/modecon.V9(2018)-12).
25. Парфіненко А. Ю. Міжнародний туризм в Україні: геополітичні аспекти глобального явища. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2015. Вип. 126 (частина I). С. 12-23.
26. Каднічанський, Д., Каднічанська, М. Мілітарний туризм: проблематика термінології та класифікації. Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід: Матеріали XIV Міжнародної наукової конференції, м. Львів, 9 жовтня 2020 р. Львів, 2020. С. 132-135.
27. Калуцький І. Ф., Ковальська Л. В. 2016. Розвиток туризму в умовах фінансово-економічної нестабільності та військово-політичного конфлікту в Україні. Географія і туризм. 33. С. 19-29.
28. Носирєв О., Деділова Т., Токар І. Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України. Соціально-економічні проблеми і держава. 2022. Вип. 1(26). С. 55–68. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22nooveu.pdf>

29. Роїк О. Р., Недзвецька О. В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : економічні науки. 2022. Випуск 46. С. 11–15.
30. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. Наукові перспективи. 2022. № 5(23). С. 168–180.
31. Колесников О. В. Основи наукових досліджень. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 141 с.
32. Кириченко С. Подорожі та війна: якою буде туріндустрія після перемоги. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/21/689436/>
33. Корчевська Л. Стан, особливості та перспективи туризму у воєнний та поствоєнний періоди. Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект: матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції, м. Чернівці, 5 травня 2022 р. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 337–341.
34. Адаменко М. І. Основи наукових досліджень. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 188 с.
35. Чорний О. Найкращі часи – попереду. Що відбувається з туризмом в Україні під час війни. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/samy-e-rkie-vremena-vpered-i-proishodit-turizmom-1657645856.html>
36. Важинський С.Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. Суми: Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
37. Як війна в Україні вплинула на європейський туризм? Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.tourism.gov.ua/blog/yak-viyna-vukrayini-vplinu-la-na-ievropeyskiy-turizm>
38. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? Електронний ресурс. Режим доступу: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952>

39. Плотнікова М. Ф., Якобчук В. П., Ходаківський Є. І., Войтенко А. Б., Колеснікова М. С. Державна політика реалізації туристичного потенціалу України. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 3. С. 102–112.
40. Сак Т., Більо І., Ткачук Ю. Еколого-економічні наслідки російсько-української війни. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-6>
41. Тараненко Г. Г. Розвиток туризму в сучасних умовах: реалії та перспективи. Ефективна економіка. 2022. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.1.90>
42. Паньків Н. Є. Характеристика потенціалу екотуризму України в умовах війни. Креативний простір в Україні та світі: кол. моногр. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2022. С. 154–162.
43. Загальні втрати економіки, понесені в ході війни. Київська школа економіки. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://surl.li/gnuhs>
44. Про роботу Українського культурного фонду під час війни – 10й випуск дайджесту «Хроніки культурного фронту». Електронний ресурс. Режим доступу: https://ucf.in.ua/news/16_04_2022
45. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну: історичний контекст. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://uinp.gov.ua/aktualni-temy/povnomasshtabne-vtorgnennya-rosiyi-v-ukrayinu-istorychnyy-kontekst>
46. Україна, Литва та Польща розпочали працювати над оцифруванням культурної спадщини України. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://surl.li/gnuho>
47. Як виглядає туризм під час війни. Електронний ресурс. Режим доступу: https://zaxid.net/statti_tag50974
48. «Visit Ukraine in the future»: українські готелі в гарячих точках просять світ про підтримку. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://visitukraine.today/uk/blog/214/visit-ukraine-in-the-future-ukrainski-goteli-v-garyacix-tockax-prosyat-svit-pro-pidtrimku>.

49. Як війна змінить мандрівки Україною після перемоги над ворогом. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/novaya-stranitsa-voyna-izmenit-puteshestviya-1649942226.html>.
50. Українці створили 3D-тури зруйнованими Бучею, Бородянкою, Ірпенем та іншими містами Київщини. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://visitukraine.today/uk/blog/425/ukrainci-stvorili-3d-turi>
51. Гогіташвілі Г.Г. Системи управління охороною праці. Навчальний посібник. Львів: Афіша, 2002. 320 с.
52. Закон України «Про охорону праці». Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
53. Зацарний В. В. Охорона праці : навч. посіб. для дистанц. навчання / В. В. Зацарний, Р. В. Сабарно : відкр. міжнар. ун-т розвитку людини "Україна". К. : Ун-т "Україна", 2006. 303 с.
54. Гогіташвілі Г. Г., Лапін В. М. Основи охорони праці: навч. посібник 4-те вид., виправл. і доповн. Київ: Знання, 2008. 302 с.
55. Пістун І. П., Березовецький А. П., Тимочко В.О., Городецький І. М. Охорона праці (гігієна праці та виробнича санітарія): навч. посібн. / за ред. І.П. Пістуна. Львів: Тріада плюс, 2017. Ч. I. 620 с.
56. Пістун І. П., Тимочко В.О., Городецький І. М., Березовецький А. П. Охорона праці (гігієна праці та виробнича санітарія) : навчальний посібник, за Львів: Тріада плюс, 2015. Ч. II. 224 с.
57. Тимочко В.О., Березовецький А.П. та ін., Безпека життєдіяльності та охорона праці. Практикум. навч. посібн. Львів: СПОЛОМ, 2022. 376 с.

ДОДАТОК А

Таблиця 1. Залученість українців до внутрішнього туризму залежно від області проживання, (%)

Області України і місто Київ	Подорожують Україною	Зокрема подорожують			Не подорожують Україною
		Раз на півроку або частіше	Раз на рік	Раз на 2-3 роки або частіше	
Київська (без Києва)	63	24	27	12	37
Чернівецька	60	22	29	9	40
Львівська	54	23	19	12	46
Полтавська	49	15	25	9	51
Дніпропетровська	47	12	25	10	53
Хмельницька	45	16	23	6	55
Харківська	43	11	21	11	57
Одеська	41	12	17	12	59
Рівненська	39	9	20	10	61
Донецька	39	9	20	9	62
м. Київ	38	16	16	6	62
Луганська	36	11	15	10	64
Херсонська	36	10	15	11	64
Вінницька	32	9	16	7	68
Волинська	32	8	14	10	68
Миколаївська	32	11	15	6	68
Івано-Франківська	31	13	11	7	69
Чернігівська	31	9	15	7	69
Закарпатська	27	12	11	4	73
Запорізька	25	10	11	4	75
Кіровоградська	21	5	13	3	79
Черкаська	21	4	14	3	79
Сумська	19	5	9	5	81
Житомирська	17	4	9	4	83

Примітка. Побудовано автором за даними Державного агентства розвитку туризму.